

Estlandssvensk Eestirootslane

Nummer 2 - 2014

Foto: Ingegerd Lindström

Stämningsfull invigning av minnesbåt
på Aibolands museum

Mälestuslaeva sisseõnnistamine
Rannarootsi muuseumis

Estlandssvensk/Eestirootslane

Utgiven av Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning
 Väljaandja Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus
 Rüütli 9
 10130 Tallinn
 Tel: +372 644 1921
 E-post: info@eestirootslane.ee
 Ansvarig utgivare/Vastutav väljaandja: Ülo Kalm

Redaktion/Toimetus
Ingegerd Lindström, redaktör, Toivo Tomingas, Jana Stahl
 Översättningar: *Ivar Rüütli*
 Tryck/Trükikoda: *Printon Printing House, Tallinn*

ISSN 2000-2416

Styrelsen i Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse juhtkond

Estlandssvenskarnas
 Kulturförvaltnings ordförande
 Ülo Kalm

Eestirootslaste
 Kultuuriomavalitsuse esimees
 Ülo Kalm

Kulturförvaltningens
 styrelses ordförande
 Jana Stahl

Omaavalitsuse juhatuse
 esimees Jana Stahl

Estlandssvenskarnas
 Kulturförvaltnings vice
 ordförande Ingegerd Lindström

Eestirootslaste
 Kultuuriomavalitsuse aseesimees
 Ingegerd Lindström

Ledamot i stiftelsen
 Karolina Ullman

Eestirootsi Kultuuri sihtasutuse
 liige Karolina Ullman

Ledamöter Kulturförvaltningen/Kultuuriomavalitsuse liikmed

Neeme Kari

Elna Siimberg

Raul Targamaa

Kai Tennisberg

Ledamot redaktionen
 Toivo Tomingas

Ajalehe toimetuse liige
 Toivo Tomingas

Kontakt med styrelsen/Juhatuse e-posti aadressid
förnamn@eestirootslane.ee/eesnimi@eestirootslane.ee

Kontakt med redaktionen/Toimetuse e-posti aadressid
förnamn@eestirootslane.ee/eesnimi@eestirootslane.ee

INNEHÅLLSFÖRTECKNING / SISUKORD

Sid/lk 4	Tiden vi har, <i>Ülo Kalm</i>
Sid/lk 5	Meile antud aeg, <i>Jana Stahl</i>
Sid/lk 6	Rapport från Kulturförvaltningen/ Kultuuriomavalistuse aruanne, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 7	6 juni firande på ambassaden/Rahvuspuha Rootsi saatkonnas, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 8	Midsommarfirande i Diby, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 9	Digby jaaniõhtul, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 10	Uppbrott från hembygden 1943-1944, <i>Lena Weesar</i>
Sid/lk 14	Lahkumine kodukandist 1943-1944, <i>Lena Weesar</i>
Sid/lk 18	Byträff i Klottorp, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 19	Külapäev Suur-Nõmmkülas, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 20	Den gamla tiden, <i>Helmi Sandvik</i>
Sid/lk 24	Endine aeg, <i>Helmi Sandvik</i>
Sid/lk 27	Information/Teadaanne, <i>Jana Stahl</i>
Sid/lk 28	Till minne av gågna tider, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 30	Möödunud aegade mälestuseks, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 32	Minneshögtid i Tallinn/Mälestuspäev Tallinnas, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 33	Redan 70 år i Sverige!, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 34	Juba 70 aastat Rootsis!, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 36	Ny bok/Uus raamat, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 37	År 2014 på Aibolands museum, <i>Ülo Kalm</i>
Sid/lk 39	Ülevaade Rannarootsi muuseumi tegemistest aastal 2014, <i>Ülo Kalm</i>
Sid/lk 42	Näväl!/Skoa sja nu!, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 43	Vaata siis nüüd!/Skoa sja nu!, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 44	Talko på skolstället i Ugla i Vippall/Ugla koolikoha korrastamiisest, <i>Ivi Tamm</i>

Rannarootsi muuseum / Aibolands museum 2015

21.02 kl 12.00 Pere Talvepäev/Familjens vinterdag

02.04 kl 10.00 Kevadpühade töötuba/Påsk firas på museet

11.04 kl 12.00 Paatide tõrvamise talgupäev/Talkodag - tjärning av museets båtar

25.04 kl 12.00 Jääräime teemapäev koos programmiga/Temadag för rökt fisk – strömming

14.05 kl 12.00 Uue näituse avamine/Invigning av den nya utställningen

16.05 kl 18.00-23.00 Muuseumiöö „Öös on muusikat“/Museinatt ”Det finns musik i natten“

23.05 kl 12.00 Tuulehaugi teemapäev koos programmiga/Temadag för rökt fisk – näbbgädda

17.-19.06 Talgud Ruhnu muuseumis ja Korsi talus. Patrik Rastenbergeri fotonäituse avamine/Talko på Runö museum och på Korsgården. Fotoutställning av Patrik Rastenberger invigs

TERE TULEMAST! VÄLKOMNA!

Aadress: Sadama tn 31/32, Haapsalu info tel +372 47 37 165 www.aiboland.ee

AVATUD/ÖPPET

01.05-31.08 T - L 10.00 - 18.00

01.09-30.04 T - L 11.00 - 16.00

Pühapäev - esmaspäev SULETUD/Söndag – måndag STÄNGT

Tiden vi har

I olika decennier i vårt liv har vi olika förväntningar och förpliktelser, det förväntas också att olikheterna respekteras. Då och då tenderar dessa förväntningar att bli orealistiska. I stort sett har man t.ex. accepterat synen på att man ska vara oförändrat ung och sund fram till livets slut. Liksom synen på att ens självbestämmande borde ske i 20–30-årsåldern och att för dess förverkligande måste de unga aktivt delta i (kultur) föreningarnas verksamhet på samma sätt som de gamla. I verkligheten identifierar sig de unga i denna ålder genom sitt arbete, sin familj och sina vänner och deras förpliktelser och förväntningar bär en prägel av ett annorlunda uttryck. De ungas förväntningar tas inte i akt och man förutsätter att denna åldersgrupp skall delta mer aktivt i föreningar med medlemskap 40+. Naturligtvis finns det undantag, men en sådan tankegång är nödvändig för att förstå att alla tjugioåringar en gång blir trettioåringar, trettioåringar blir fyrtioåringar osv. Om föreningen har passiva medlemmar i åldersgruppen 20–30 år, som om tio år blir fyrtioåringar med sitt aktiva identitetssökande, femtioåringar med sina kunskaper och erfarenheter, sextioåringar med sina ändrade prioriter, sjuttioåringar med sitt aktiva deltagande i föreningsverksamhet osv., då är det inte rimligt att bekymra sig om organisationens framtid och de ungas bristande aktivitet i föreningsverksamhet som inte motsvarar deras förväntningar (studier, karriär och arbete, bostad och familjebildning), utan låt oss ge dem tid istället att uppnå en ålder

Ülo Kalm
Ordförande Kulturförvaltningen

där de har ett naturligt intresse och tid för att syssla med detta.

Den estlandssvenska gemenskapen har en passiv åldersgrupp i åldern 20–30 år, som utgör ca en femtedel av den registrerade folkgruppen; åldersgrupperna 30–40 och 40–50 är ungefär i samma storlek. Så man kan dra slutsatsen att vi har en naturlig tillväxt – varför bekymra oss om våra efterkommande då? Vi tenderar oftast att ha bekymmer om vi känner att vi har gjort misstag. Vilket misstag har vi gjort om våra efterkommande i 40–50-årsåldern inte känner intresse för saker som vi själva tyckte var viktiga i samma ålder? Tiden vi har är för att lämna ”våra historier” efter oss till våra barn och barnbarn och utnyttja denna tid för att kommunicera och därmed bilda attityden. Om det inte har blivit gjort eller om det inte har förelegat något behov, då börjar vi bekymra oss. Vad ska vi göra då om det inte finns några som ärver historien eller berättar? I så fall får vi hjälp av våra ”min-

nesinstitutioner”: museer, ovan nämnda kulturföreningar och många andra.

Vi uppmuntrar er alla att berätta er historia så att barnen kan arva den. Låt oss använda denna tid ändamålsenligt för att bekymra oss mindre om våra misstag. Om ni inte har gjort det än, så kontakta era efterkommande i juletid och berätta själv er familjs ”historia” för dem och tro på oss – de lyssnar även om ni tycker att de inte gör det! Ta chansen att, med barn, barnbarn eller alla tillsammans, besöka någon minnesinstitution om ni inte själva har en berättarfärdighet, och ge dem en knuff så att de vid 40–50-års ålder har en möjlighet att söka sig tillbaka till sina rötter, att berätta ”sin historia” och vidarebefordra dessa värden som ni anser vara värdefulla. Det är därför vi har vår tid och vi är säkra på att den rätta tiden känner ni själva igen.

God jul och Gott nytt år!

Redaktionen önskar alla läsare
en riktigt

God Jul
och
Gott Nytt År!

Meile antud aeg

Erinevatel kümnenditel meie elus on meil erinevaid ootusi ja kohustusi, samuti on ootuspärane, et nende erinevustega arvestatakse. Aeg-ajalt kipuvad need ootused kujunema aga eba-reaalseteks. Suuresti on näiteks omaks võetud arusaam, et elu lõpuni tuleks püsida muutumatult noor ja terve. Sarnaselt ka vaatenurk, et enda määratlemine peaks toimuma 20.–30. eluaastatel ja selle teostamiseks peaksid noored inimesed võrdväärselt vanemaealistega aktiivselt osalema erinevate (kultuuri)ühingute töös. Tegelikult määratlevad noored selles vanuses end läbi töö, pere ja sõprade ning nende kohustused ja ootused on teistsuguse rõhuasetusega. Noorte ootustega ei arvestata ja oodatakse, et just see vanusegrupp osaleks aktiivsemalt ühingutes, mille liikmeskond on vanuses 40+. Loomulikult on erandeid, kuid selline käsitlus on vajalik mõistmaks, et kõikidest kahekümneaastastest saavad kord kolmekümnesed, kolmekümneaastastest neljakümnesed jne. Kui ühingul on olemas passiivsed 20.–30. aastates vanusegrupi liikmed, kellest kümne aasta pärast saavad aktiivselt identiteedi otsingul neljakümnesed, teadmiste ja kogemustega viiekümnesed, muutunud prioriteetidega kuuekümnesed, ühingute tegevuses aktiivselt osalevad seitsmekümnesed jne, siis ei ole mõistlik muretseda organisatsiooni tuleviku ja noorte vähese aktiivsuse pärast erinevate kultuuriühingute töös, mis ei ole seotud nende ootustega (õpingud, karjäär ja töö, elukoht ja pere loomine), vaid andkem neile aega

*Omavalitsuse juhatuses esimees
Jana Stahl*

jõuda vanusesse, kus neid on olemas loomulik huvi ja aeg, et sellega tegeleda.

Eestirootslaste kogukonnal on passiivsem liikmegrupp vanuses 20–30 olemas, mis moodustab kogu senisest registreeritud rahvusgrupist umbes viiendiku, ja sealt edasi on vanusegrupp 30–40 ja 40–50 samas suurusjärgus. Seetõttu saab järeldada, et loomulik järelkasv on olemas – miks me siis ikkagi muretseda järeltulijate pärast? Enamasti kipume muretseda, juhul kui tunneme, et oleme teinud vigu. Missuguse vea oleme teinud, kui meie järelkasv ei tunne 40–50 aasta vanuses huvi asjade vastu, mida me ise pidasime samas vanuses oluliseks? Meile antud aeg on selleks, et parandaksime oma lastele ja lastelastele „oma lood” ja kasutaksime seda aega suhtlemiseks ning selle läbi suhtumist kujundades. Juhul kui seda pole tehtud või puudus selleks võimalus, siis hakkame muretseda. Mida teha siis, kui pole loo parandajat

või jutustajat? Sellisel juhul tulevad appi meie „mäluasutused”: muuseumid, eelpool toodud kultuuriühingud jpt asutused.

Julgustame teid kõiki oma lugu jutustama, et see saaks edasi pärandatud. Kasutagem meile antud aega otstarbekalt selleks, et vähem muretseda tehtud vigade pärast. Kui te pole seda veel teinud, siis võtke jõuluajal ühendust oma järeltuleva põlvega ja jutustage neile oma pere „lugu” ja uskuge, nad kuulevad isegi juhul, kui teile tundub, et noored seda ei tee. Leidke see võimalus minna laste, lastelastega või kõik koos mõne mäluasutuse juurde kui endal jutustamisoskus puudub, ja andke neile see ajend, et saanuna 40+, 50+ jne, oleks neil võimalus tulla oma juurte juurde, et jutustada „oma lugu” ja kanda edasi neid väärtusi, mida oluliseks peate. Selleks on meile antud aeg ja oleme kindlad, et õige aja selleks tunnete igaüks ise ära.

Kaunist jõuluaega!

Toimetus soovib
kõikidele lugejatele
Häid jõule
ja
Head uut aastat!

Rapport från Kulturförvaltningen

Ingegerd Lindström

Lördagen den 11 oktober höll Kulturförvaltningen sitt höstmöte. Det var 16 av 21 ledamöter som var närvarande samt två kulturombud. Kulturombuden var båda nya och de fick en stund på sig att presentera sig själva. Göran Hoppe representerade Odensholm och Lena Weesar Ormsö. Båda är engagerade i sina respektive områden och inga nybörjare i sammanhanget.

Efter det så presenterade Jana Stahl budgeten för 2015 och man diskuterade dess innehåll. Förslag var att öka basbidraget och något höjda projektbidrag. Några representanter för styrelsen skulle träffa någon representant för Kulturmateriet veckan därpå och vi

hoppas på ett preliminärt besked om nästa års bidrag därifrån. Om anslaget från Kulturmateriet inte höjs så ligger samma budget som för 2014 kvar.

Då datumet för ansökan om projektbidrag ändrats till den 25 september så hade styrelsen gått igenom ansökningarna till mötet och tagit ett preliminärt beslut om vilka som skulle få bidrag 2015. Styrelsen hade däremot inte beslutat om några basbidrag då man önskade få in mer information om de olika föreningarnas planer för hur bidraget skall användas och hur föreningens allmänna ekonomiska situation är.

Jana presenterade också hur långt de olika arbetsgrupperna har kommit. Det var arbetsgruppen för svenskundervisning i Estland, för minoritetsslängden, för sångarfesten 2016 samt arbetsgruppen

för kulturarvet. Den sistnämnda fick anstånd till juli nästa år med att samla in information om de kulturminnesmärken, byskyltar, kulturpersoner med mera som finns i respektive område. Ingen av arbetsgrupperna hade ett färdigt förslag om hur man går vidare utan alla arbetar vidare inom sig.

Mötet beslöt att Svenskdagen 2015 skall vara i Birkas den 25 juli. Det beslöts också att Kulturförvaltningen ska delta i Valge daame-dagarna i Hapsal samt på etnominoritetsdagen i Tallinn 2015.

Mötet beslöt också, efter en liten justering, att anta en ny logga för Kulturförvaltningens flagga, som Margareta Hammerman gjort, eftersom estlandssvenskarnas sångarfest kommer att anordnas år 2016.

Kultuuriomavalitsuse aruanne

Laupäeval, 11. oktoobril pidas Kultuuriomavalitsus oma sügiskoo-solekut. Kohal oli 16 liiget 21-st ning kaks kultuurivolnikku. Mõlemad kultuurivolnikud olid uued ja neile anti võimalus end lühidalt tutvustada. Göran Hoppe esindas Osmussaart ja Lena Weesar Vormsit. Mõlemad on olnud oma piirkonnaga tihedalt ja pikka aega seotud.

Seejärel tutvustas Jana Stahl Kultuuriomavalitsuse 2015. aasta eelarvet. Toimus arutelu selle sisu üle. Esitati ettepanek tõsta baastotust ja veidi ka projektitotust. Juhatus esindajad kohtusid järgmisel nädalal Kultuuriministeeriumi esindajaga ja loodame sealt esialgset teadet järgmise aasta toetuse kohta. Kui Kultuuriministeeriumi poolne toetus ei kasva, jääb eelarve 2014. aasta tasemele.

Kuna projektitotuste taotluse esitamise kuupäev lükati 25. septembrile, oli juhatus enne koosolekut taotlused läbi vaadanud ja langetanud 2015. aastal toetust saavate projektide osas esialgse otsuse. Mõningate baastotuste osas jättis juhatus otsuse langetamata, kuna soovis lisainfot ühingu te plaanide kohta toetuse kasutamisel ja ühingu üldisest majanduslikust olukorrast.

Jana kirjeldas ka eri töögruppide – rootsi keele õpetamise, rahvusvahemuse nimekirja, 2016. aasta laulupeo ning kultuuripärandi töögrupi tegevust. Viimane töögrupp sai oma vastavas piirkonnas asuvate kultuurimälestiste, külasiltide, kultuuritegelaste ja muu kaardistamiseks pikendust järgmise aasta juulikuuni. Ühelgi

töögrupil kindlat tegevuskava ei olnud ja kõik töötavad omaette edasi.

Koosolek otsustas korraldada 2015. aasta Rootsi päeva 25. juulil Pürksis. Otsustati ka seda, et Kultuuriomavalitsus osaleb 2015. aastal Haapsalu Valge Daami päevadel ning Tallinna etnolaadal.

Koosolek otsustas pärast väikest kohendamist kinnitada ka Margareta Hammermani loodud uue logo Kultuuriomavalitsuse lipu jaoks, sest eestirootslaste laulupidu toimub aastal 2016.

6 juni firande på svenska ambassaden

Toivo Tomingas

Den 6 juni är Sveriges nationaldag. Med anledning av detta anordnade ambassadör Anders Ljunggren med hustru en festlig mottagning på Pikk-gatan i Tallinn där mer än 200 gäster stod på ambassadens innergård för att lyssna på ambassadörens tal. Det var diplomater, militärer, höga statsmän från republiken Estlands historia och nutid. Dessutom affärsmän, konstnärer, musiker och andra. Bland de inbjudna var också ett tiotal gäster från Läänemaa, de flesta med anknytning till Aibolands museum.

Museets praktikant Hanna, som är finlandssvenska, hade klätt sig i iögonfallande Rågödräkt vid detta festliga tillfälle.

Ambassadör Anders Ljunggren höll tal till de 200 gästerna på innergården.

Foto: Toivo Tomingas

Rootsi rahvuspüha tähistamine saatkonnas 6. juunil.

Külalised Rannarootsi muuseumist. Vasakult praktikant Hanna Strandberg, Anu Mätlik, Aino Sillamägi, Sigrid Tarkmeel, Aili Umda ja Ülo Kalm. Foto: Toivo Tomingas

6. juunil on Rootsi rahvuspüha. Suursaadik, hr. Ljunggren koos abikaasaga korraldasid sel puhul piduliku vastuvõtu Tallinnas, Pikal tänaval, kus saatkonna aatriumis olid suursaadiku kõnet kuulamas üle kaheksa kutsutu. Kohal oli diplomaate, sõjaväelasi, kõrgeid riigitegelasi Eesti Vabariigi minevikust ja kaasajast. Lisaks ärimehi, kunstnikke, muusikuid jne. Kutsutute seas oli ka kümnekond läänlast, enamasti seotud Rannarootsi Muuseumiga.

Muuseumi juures praktiseeriv soomerootslanna Hanna riietus pidulikuks puhuks pilku-püüdvalt Pakri rahvariietesse.

Midsommarafton i Diby

Toivo Tomingas

Det var redan fjärde gången, efter en paus på 45 år, som midsommarbrasan på Dibybacken tändes den 21 juni. Firandet var anordnat av lokalbor, numera äldre män som har kvar sina ljusa midsommarminnen från tidig ungdom. De aktiva i föreningen Ormsö Blod – Harry Rosenblad, Herbert Hinno, Jonne Berggren och Verner Friberg – har i stort sett tagit den nya tidens midsommarfest på sina axlar.

Jag vill också uttrycka ett tack till värdfolket i huset på Dibybacken som alltid har låtit gästerna vistas på sin innergård, möjliggjort försäljning av mat och dryck och upplåtit plats för parkering av bilar. Stort tack naturligtvis också till Ormsö kommunstyrelse vars finansiella och moraliska stöd gång på gång har ökat och årets fest kan redan anses som ett kulturevenemang,

tack vare de inbjudna gästerna – folkdanslaget ”Kalurineiud” (Fiskeflickorna) från Hapsal. Flickorna var klädda i underbara ormsödräkter och uppvisade ett energiskt dansprogram från årets allmänna sång- och dansfestival. Det kom gäster också från de mest avlägsna byarna på ön - oväntat många. Och det gjorde att under de sista låtarna slet dansflickorna in unga män och damer i dansringen från publiken och som mest trampade närmare ett femtiotal par fötter på dansgräset.

Såväl före som efter det inledande programmet gjorde Norrby-Verner och hans följeslagare Monika sitt bästa för att folk skulle dansa. Behagliga dansvisor, varav en stor del Verners egna låtar, ljud fram tills den nya morgonen grydde. Den som började frysa, fick värma sig med dansen. Midsommarnatten

var ovanligt kall. Endast tre-fyra grader! Återstår bara att tillägga att under musikpauserna ledde Verner olika idrottslekar. Barnen kastade rockringar från avstånd på en stolpe och stora pojkar lyfte girjan (en slags vikt i gjutjärn). Vinnaren fick, som vanligt, presenter. Men alla som deltog i festen kan betrakta sig som vinnare. Som extra bonus måste tilläggas att inte en enda mygga, regndroppe eller vindpust noterades under festen. Men däremot gott om folk på gott humör! Stort tack till alla, speciellt till ”Fiskeflickorna”, denna gång med Kristi Erkmann i spetsen!

P.S. På återresan på färjan ”Reet” lät dansflickorna sig väl smaka av rökta abborrar från Jonne och konstaterade att nu luktar också deras händer som det ska.

Dansarna från ”Kalurineiud” underhöll på midsommaraftonen och fick alla att dansa.

Mycket folk hade kommit från hela Ormsö till firandet.

Foto: Toivo Tomingas

Diby jaaniõhtul

Toivo Tomingas

Juba neljas kord, pärast 45-aastast vaheaga, süttis 21. juunil Diby mäel jaanilõke. Korraldajaiks kohalikud, nüüd juba vanemad mehed, kel varasest noorusest helged jaanikumälestused veel alles. MTÜ Vormsi Veri aktiiv – Harry Rosenblad, Herbert Hinnno, Jonne Berggren, Verner Friberg – nende meeste kanda on uue aja jaanipeod suuresti jäänud.

Heameelega jagan tänusõnu ka Diby mäel oleva hoone pererahvale, kes ikka on peolised oma õuele lubanud, puhveti korraldanud ja autodele parkimiseks ruumi andnud. Suured tänud muidugi siinjuures Vormsi Vallavalitsusele, kelle rahaline ja moraalne tugi on kord-korralt suurenenud ja nii võib tänavust pidu juba kultuurisündmuseks pidada. Seda just tänu kutsutud

külalistele – rahvatantsurühm „Kalurineiu“ Haapsalust. Neiud olid imekaunis Vormsi rahvariideis ja esitasid lõkketule kõrval ja paistel südi kava tänavuse üldlaulu- ja tantsupeo tantse. Rahvast oli kogunenud ka saare kaugeimaist küladest ja ootamatult palju. See aga tähendas, et rahvatantsuneiu haarasid tantsuringi viimastes lugudes ka noormehi ja nende publikust ja tipphetkel tallas tantsumuru pea poolsada paari jalgu.

Nii enne, kui pärast eeskava andsid endast parima rahva tantsitamisel Norrby Verner ja tema kaaslane Monika. Mõnused tantsuviisid, neist suur osa Verneri omalooming, kõlasid uue homikuvalguseni. Kel jahe hakkas, sai tantsuga sooja. Ootamatult külm oli südaöö. Vaid 3–4 kraadi!

Jääb veel märkida, et tantsumuusika vaheagadel viis Verner läbi sportlikke mängu. Lapsed viskasid hularõngast distantsilt vaia otsa ja suured poisid rebisid sangpommi. Võitjad said, teadagi, meened. Aga võitjaiks saavad lugeda end kõik, kes peol osalesid. Lisaboonustena tuleb märkida, et peol ei osalenud ainustki sääske, vihmatilka ega nimetamisväärsset tuulehoogu. Küll aga oli kohal hulk heatujulist rahvast! Suur tänu kõigile, eriti „Kalurineiu“le, seekord eesotsas Kristi Erkmanniga!

P.S. „Reedaga“ tagasiteel maiustasid tantsupiigad Jonne toodud suitsuahvenatega ja nentisid, et nüüd on kalurineiu kätel nimele vastav lõhngi juures.

Jaanipeol osales nii suuri kui väikeseid.

Paljud kasutasid võimalust end soojaks tantsida.

Fotot: Toivo Tomingas

Uppbrott från hembygden 1943 – 1944

- sommarens fotoutställning på Hembygdsgården i Sviby, Ormsö

Lena Weesar

Detta år, 2014, har SOV utlyst till *Minnesåret 70 år i Sverige* sedan flykten från Estland. Det är också temat på OHFs Kulturgrupps sommarutställning i Stallet, Ormsö Hembygdsgård i Sviby - *Uppbrott från hembygden 1943-1944*, eller, Den stora flykten från Ormsö. Genom fotografier, fakta och personliga berättelser skildas de år då Estland befann sig mitt på historiens slagfält vilket ledde till det stora uppbrötet från de estlands-svenska hembygderna.

” Vi flydde för att undkomma skräcken, rättslösheten, den systematiska lögnpropagandan och hotet från en ännu tröstlösare framtid – förlusten av alla de möjligheter som tillsammans brukar benämnas frihet.”

/ ur En bok om Estlands svenskar, del 1

Våren 1943

”Krigets vågor hade svept fram över bygden och lämnat spår av ondo efter sig. Ryssarna hade deporterat och mobiliserat. Tyska fronten började ge vika i Ryssland. I Estland försökte tyskarna få in så många frivilliga som möjligt och det började talas om allmänmobilisering. Som alla förstod kom krigets vågor att än en gång välla in över bygden. Vi måste fly, men vart?

Jo, till Sverige. Därifrån vi, ättlingar av den svenska folkstammen, en gång kommit.”

Så börjar Anders Ahlström, Kärrslätt Norrgårds, Ormsö, sina

nedskrivna minnen från krigsåren under Andra världskriget och familjens uppbrött, eller flykt, från Ormsö.

Har ni egen båt? Ta saken i egna händer och fly!

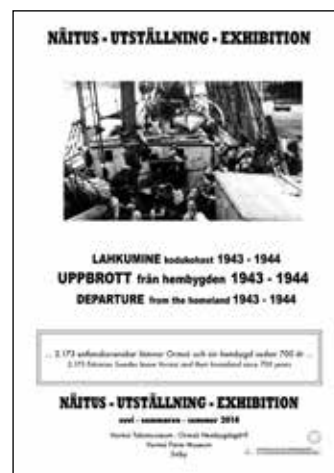
Anders Ahlström kände sig villrådig om vad han och hans familj skulle ta sig till. Skulle de ge sig av? Eller vänta och hoppas på att kriget skulle ta slut och att livet skulle återgå till det normala? Att lämna allt var ett stort beslut. Han behövde rådgöra med någon så han sökte upp den person han ansåg ha bäst inblick om tillståndet i landet.

Han skriver:

”Jag träffade kommunalordföranden (*talitan*) på Ormsö. Han var politiker och visste lite mer om dagens situation. Han sade att förhållandet var sådant att de som har båtar bör ta saken i egna händer och fly!”

Och beslutet var avgjort. Anders Ahlström gick hem till byn, talade med sin äldre bror Lars och förberedelserna började – eller vad det gällde hans bror, så fortsatte de.

Lars Ahlström, Kärrslätt Nygårds, byggde redan en båt inne i köket till det nya boningshus han börjat sätta upp innan kriget. Bygget hade gått i stå eftersom tiderna var osäkra, men nu hade han tagit upp det igen fast i annan skepnad. Husbygget gav legitimitet till båtbygget.

Bröderna Ahlström ägde även en segelskuta gemensamt och det blev Anders uppgift att göra den segelklar. Men den planen gick om intet. När flyktbåtar började lämna ön tog tyskarna så gott som samtliga båtar i beslag och Anders fick föra brödernas skonare *Emmi* till Hapsal där den låg under bevakning.

Men förberedelserna för flykten fortsatte. I tysthet om än med brådska för att få båten färdigbyggd före vintern.

Kvällen den 9 november 1943 var allt klart - och vädret var gynnsamt.

Hjälp av många goda grannar

På hästvagnar lastades proviant, det allra nödvändigaste och de små barnen. Hästarnas hovar liksom de järnskodda vagnshjulen lindades in med tygtrasor och säckar för att dämpa ljudet av hovslag och hjulgnissel. Vaktposter sattes ut vid vägarna och vid stranden. Väggen till köket sågades ner och båten drogs upp på en vagn. Man gav sig av.

21 personer fortsatte i natten över havet mot Finska viken. I en liten båt, 6,5 meter lång och 2 meter bred.

Där var tre familjer, de två familjerna Ahlström och grannfamiljen Stenros, Kärrslätt Petorsa, med sina yngre barn samt barn till de goda grannar som hjälpt vid förberedelserna till flykten - sammanlagt åtta vuxna och 13 barn, den yngsta sex veckor gammal och den äldsta 14 år. Familjernas ungdomar och äldre medlemmar hade redan gett sig av eller var kvar i byn, väntande på lämplig överfart.

Trots att båtens nya motor inte fungerade, kanske på grund av att den inte var inkörd eller att den bensin man bytt till sig varit utbländad med vatten, kom man med åror och segel lyckligt fram till ön Hitis, väster om Hangö. Den finska kustbevakningen mötte och bogserade dem in till land. Med passagerarbåt från Åbo kom de välbehållna till Stockholm den 14 november.

Under tiden hade det jobbat på för fullt hemma i Kärrslätt med att dölja spåren efter nattens händelser. För bröderna Ahlströms syster Agneta blev det hela för mycket. När väl allt var över föll hon ihop och dog av hjärtslag, 55 år gammal.

2 173 Ormsöbor till Sverige

Ormsö tömdes på sin befolkning. 2.173 personer lämnade sin hembygd Ormsö under dessa år. Kvar på ön efter 1944 fanns 107 estlandssvenskar, av vilka 33 hade återvänt från kriget.

Närmare 900 Ormsöbor kom till Sverige i egna småbåtar. Av dessa var det endast en som inte nådde sin destination. Den båt Lars Ahlström från "Kälet Nigorsa" byggde under våren och sommaren 1943 var en av de många som landade i finska skärgården.

I slutet av november samma år började de organiserade evakueringarna, undantaget den med lasarettfartyget *Seagull II* i maj 1943. Sveabolagets *Odin* genomförde tre, därpå följde nio med *m/s Juhan* sommaren 1944. Den sista skedde med *Triina* från Reval/Tallinn. Skutan anlände till Stockholm den 22 september, samma dag som sovjetryska trupper intog Reval och samma dag som den tyske utrikesministern von Ribbentrop beviljat utresetillstånd för 7.000 estlandssvenskar ...

Anders Ahlströms berättelse är alltså en av 2.173 upplevelser av flykten från Ormsö.

Från Estlands svenskbygder flydde nära 7.000 personer sin hembygd, alla med sina personliga erfarenheter, upplevelser och berättelser.

Utställningen – en tidsaxel över åren 1920 – 1944

Utställningen *Uppbrott från hembygden* vill ge bakgrunden till varför man lämnade sin hembygd, hur man gjorde det och vart man kom. Ett trettiotal fotografier från Ormsö från 1920-tal till 1940-tal hämtade ur SOVs arkiv i Stockholm visar hur livet tedde sig på ön under Estlands självständighet, under krigsåren och själva flykten. En tidsaxel som kortfattat anger de politiska skeendena som föregick denna ger ram och innehåll till utställningen.

1920 – tidsaxelns början. Det år då Estland erkändes som en självständig republik och året då fredsfördraget i Dorpat/Tartu slöts. Fredsfördraget, daterat den 2 februari, då Sovjetryssland erkänner Estland som en självständig republik, där Sovjetryssland avsäger sig för

all framtid alla anspråk på Estlands territorium och där fredsvillkoren och gränsdragningen efter det estniska frihetskriget anges.

1925 - året då Estlands nationella minoriteters rättigheter förstärks genom lagen om Kultura-tonomi. Landets minoriteter med minst 3.000 personer ges möjlighet till kulturellt självstyre, däribland estlandssvenskarna. En rättighet som är unik i Europa vilket också ger Estland stor internationell uppmärksamhet.

1939 – Molotov-Ribbentrop-pakten. Den 23 augusti ingår Sovjetunionen en icke-angreppspakt med Nazityskland. Östra Europa delas upp i ett hemligt tilläggsprotokoll där Nazityskland ger Sovjetunionen fria händer att annektera bl a Estland utan inblandning från deras sida.

En vecka senare, den 1 september 1939, går Tyskland in i Polen. Andra världskriget inleds. Endast en månad senare, i oktober 1939, finns 25.000 sovjetiska soldater utplacerade i Estland och Estland tvingas ingå en biståndspakt med Sovjetunionen. Svenskarna Nargö, Rågö och Odensholm görs till sovjetiska militärbaser och Nargöborna, Odensholmarna och Rågöborna tvingas lämna sin hembygd följande år.

I korta rubriker följer så händelseutvecklingen de kommande åren, månad för månad, fram till den 22 september 1944 då Röda armén intar Tallinn och hamnen bombas.

Några nedslag i tidsaxeln är:

Den 16-17 juni 1940 - fortsatt invasion av Röda armén, sovjetryska trupper intar Ormsö. Den 21 juni 1940 - Sovjets militära ockupation av Estland är total. Natten den 14 juni 1941 - massarresteringar och massdeportationer. Den 22 juni 1941 - Nazityskland invaderar

Sovjetunionen. Natten den 3 juli 1941 - massarresteringar och massdeportationer. Juli, augusti 1941 - mobiliseringar till Röda armén. Den 8 september 1941 - nazityska trupper landstiger på Ormsö ... och tidsaxeln fortsätter under åren 1942, 1943, 1944 ...

I september 1944 har alltså Ormsöborna lämnat sin ö. Efter krigsslutet blir Ormsö en del av järnridån mot Sovjetunionen, en för yttervärlden stängd gräns- och militärzon fram till i slutet av 1980-talet då det åter blir möjligt för Ormsöborna att besöka sin hembygd. En hembygd förvandlad till näst intill oigenkännlighet där de flesta byar praktiskt taget är jämnade med marken.

Vad hade hänt med Ormsöborna och estlandssvenskarna om man inte lämnat sin ö och hembygd under åren 1943-1944?

En tanke man knappt vågar tänka.

Berättelser och fakta

I utställningen finns även insamlade berättelser om flykten från Ormsö, fakta om mobiliseringarna och deportationerna från ön, även som självupplevd vittnesbörd.

Alla berättelser om flykten över havet är inte så odramatiska som bröderna Lars och Anders Ahlströms, deras familjer, grannar och barn.

Sven Ahlström, Borrby Andosa, berättar om sin flykt den 2 februari 1944 då 20 personer från Borrby i öppen båt med endast en presenning som skydd hamnade i full storm. Männen fick agera levande vågbrytare för att inte båten skulle fyllas med vatten, sittandes axel mot axel på relingen. Kvinnorna och barnen under presenningen

satt livrädda och sjöng psalmer och bad böner. Två jättevågor slog över båten ... *"Hitt kan bara slut opa buttne!"* - "Det här kan bara sluta på havsbotten!" Men det gjorde det inte. Båten var välbyggd och man kom fram till Hangö.

Flyktbåten som förde 20 personer från Borrby över Finska viken i full storm 1944. Senare samma år, eller året efter, träffade makarna Katarina och Anders Nyman, Borrby Stasa, på den, liggandes vid Kyrkviken på Lidingö Hur den kommit dit från Finland där den lämnades kvar, och hur den försvann från Lidingöstranden, är en gåta.

Foto från SOV:s arkiv

Efter en tid i Sverige fann Anders och Katarina Nyman, Borrby Stasa, som varit med i flyktbåten av en slump på den igen, uppdragen på en strand vid Kyrkviken på Lidingö. Hur den kommit dit var det ingen som visste. De småbåtar man kom i över Finska viken lämnades kvar i Finland, också deras båt. Efter någon dag var båten borta. Ingen visste vart den tagit vägen.

Privat organiserade hämningsresor

Agneta Vallin, född Kornblom från Borrby Jobesmassa, var en av sex personer som sattes iland på den lilla ön *Kåtan* mellan Förby och Dagö under sin flykt i april 1944. Hon hade kommit med en av de

privata hämningsresorna med motorbåtar från Sverige av Ormsöbor, den här av Johan Wallin från Hullo Hermasa med flera.

Vågorna gick höga, båten var överlastad och några måste lämna den med försäkran om att de skulle bli hämtade. Agneta var en av dem.

Men väntan blev lång, ingen kom. Utan mat, vatten och ordentliga kläder var de strandsatta på ön där ingen visste att de var. Men efter tre dygn kom motorbåten tillbaka. De finska myndigheterna hade vägrat att gå med på att den skulle få göra en resa till, det var gott om ryska militärfartyg i Finska viken. Det hade krävts långa övertalningar innan myndigheterna gett med sig.

I Topp, bröderna Hambergs båt från Förby Hanasa, gjordes den största privata överfarten med en mindre båt från Ormsö med 50 personer ombord, de flesta familjer och barn under 18 år. Det var sommaren 1943 och Axel Friberg, Norrby Tinesa, som skulle fylla 13 år till hösten, erbjöds en plats att följa med till Sverige. Man befarade att han skulle skickas till fonten om ryssarna kom tillbaka, 15-åringar mobiliserades redan av Sovjetunionen.

Resan gick bra, vädret var lugnt och Axel med en kamrat hade tur som fick ligga i jollen i aktern i friska luften. Topp, en stor och präktig fiskebåt med sump, kunde ta många – just tack var sin sump där de flesta fick trängas. I en inte alltför angenäm lukt.

När båten närmade sig svenska vatten vid Söderarm dök kustmilitären upp: "Stoppa motorn! Det är minerat!" När de frågat var de i båten kom ifrån hissade man upp en svensk flagga kvinnorna sytt under färden samtidigt som man ropat tillbaka: "Vi är svenskar!"

Mottagandet

I Sverige möttes man av ett välorganiserat mottagande – flyktingförläggning, man fick kläder och andra förnödenheter när alla praktikaliteter med registrering, läkarundersökning, fotografering etc var avklarade och man skulle vidare ut i livet till arbete och bostad. De äldre fick erbjudande om boende på ålderdomshem.

I samband med Rågöbornas överflyttning till Sverige hade den svenska regeringen i augusti 1940 fattat ett principbeslut att Sverige skulle ta emot svenskspråkiga personer från Estland. Man tillsatte också en kommitté, Rågökommittén, eller Kommittén för Rågösvenskarna, för att handha detta. Kommittén fortsatte att arbeta även efter 1940.

Men det var inte bara flyktingar från andra sidan Östersjön Sverige tog emot. Eftersom Danmark och Norge ockuperats av Tyskland kom också stora flyktingströmmar över Öresund i söder, norska gränsen i väster och från Finland via gränsen i norr på grund av Sovjets Försättningskrig mot Finland. En omfattande administrativ organisation med riktlinjer för mottagandet hade utarbetats.

Många berättar om privatpersoners vänliga och gästfria bemötande när de landat på någon av öarna i Stockholms skärgård. Man kunde bli bjuden på mat och kaffe, som Elfride Targama, född Hedenström, Rälby Backesa, berättar om när de, 17 personer, gick iland på Tiströnskär, knackade på dörren till en stuga för att fråga var de var och blev bjudna på pepparrotsgädda med kokt potatis när de berättat varifrån de kom.

Snabb anpassning i Sverige – med estlandssvensk identitet

Estlandssvenskarna kom snabbt ut i arbetslivet – de flesta till en början inom jordbruket, olika hantverksområden, inom fisket, dvs uppgifter man inte var främmande för från hembygden. Kommittén hjälpte med boenden, också egna, bland annat i Roslagen och i Stockholms skärgård. Man fann sig snabbt tillrätta i sitt nya hemland Sverige. Men visst, allt var inte alltid lätt.

I berättelserna skymtar ibland fram hur man känt sig utnyttjad av sina arbetsgivare. Hur de yngre, tonåringarna, som skickats till Sverige i förväg och nu skulle klara sig

själva tills övriga familjemedlemmar hoppades kunna komma efter, kunde känna sig främmande och ensamma utan det hemvanda och sin familj. Hur man måste lära sig mycket nytt för att anpassa sig till ett liv i Sverige.

Men estlandssvenskarna fann sig tillrätta, utan större problem och åthävor. Tidskriften *Kustbon* återuppstod som den viktiga förbindelselänk mellan Estlands svenskar som den var innan den förbjöds av sovjetmyndigheterna 1940. Estlandssvenskarnas historia skrevs ner och gavs ut i flera band. Ett arkiv började byggas upp med föremål, fotografier, dokument, dialektsamlingar mm som idag är omfattande, också med ett gediget underlag för släktforskning.

Estlandssvenskarna och Ormsöborna höll ihop och man behöll sin identitet. Inte minst genom det omfattande föreningsliv som snabbt organiserades, och inte minst genom de publikationer och tidningar som vid sidan av de fortfarande aktiva föreningarna ges ut än idag, 70 år efter uppbrottet från hembygden.

Ett stort tack till Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning för bidrag till genomförandet av utställningen *Uppbrott från hembygden 1943 – 1944*.

Utställningen kunde ses under sommaren 2014 i Stallet, Ormsö Hembygdsgård i Sviiby. Vernissage hölls den 31 maj med nära hundra talet besökare. Särskilt hedrande var att Sveriges ambassadör i Estland, Anders Ljunggren med hustru Barbro Allardt Ljunggren, närvarade.

Kärslätt, flygfoto tidigt 1930-tal – Kärslätt, Ormsös tredje största by med 49 gårdar och 292 invånare vid folkräkningen 1934 och en av de byar på ön som idag praktiskt taget är jämnad med marken.

Lahkumine kodukandist 1943–1944

– suvine fotonäitus Vormsis, Sviby talumuuseumis

Lena Weesar

SOV on kuulutanud käesoleva aasta *Mälestusaastaks – 70 aastat põgenemisest Rootsi*. Sama teemat kajastab ka Vormsi Kodukandi Ühingu kultuuritoimkonna näitus *Lahkumine kodukandist 1943–1944*, ehk suur põgenemine Vormsist, mis oli avatud Svibys Vormsi talumuuseumi laudas. Fotode, faktide ja isiklike meenutuste abil kirjeldatakse aastaid, kui Eesti asus keset ajaloo lahinguvälja, mis tõi endaga kaasa suure lahkumise eestirootslaste aladelt.

"Põgenesime, et pääseda hirmust, õigusetusest, süstemaatilisest valepropagandast ja veelgi trööstimast tulevikust – kõikide nende võimaluste kaotusest, mida kokku nimetatakse vabaduseks."

En bok om Estlands svenskar, kd 1

1943. aasta kevad

„Sõda oli saarest üle tormanud ja jättnud endast maha kurjuse jäljed. Venelased olid küüditanud ja mobiliseerinud. Sakslaste rinne hakkas Venemaal järele andma. Eestis püüdsid sakslased värvata võimalikult palju vabatahtlikke ja rääkima hakati üldmobilisatsioonist. Nagu kõik aru said, oli sõda veel korda üle saare veeremas. Pidime põgenema, kuid kuhu?”

Õige, Rootsi. Sinna, kust me, Rootsi rahvasoo järeltulijad kunagi tulime.”

Nii algavad Anders Ahlströmi (Kersleti Norrgårds talust) mälestused Teise maailmasõja aastatest ja perekonna lahkumisest – või põgenemisest saarelt.

Sviby sadam. Vormsi 1944. Oodates ülesõitu Haapsallu, kust sõideti mootorlaeval Juhan edasi Rootsi. SOV:s arhiiv

Kas teil oma paat on? Võtke kätte ja põgenege!

Anders Ahlström oli segaduses. Kuhu ta koos perega peaks minema? Kas nad üldse peaksidki lahkuma? Või ootama ja lootma, et sõda lõpeb ja elu naaseb tavapärastele radadele? Kõigest lahkumine oli suur otsus. Ta tundis vajadust kellegagi sel teemal nõu pidada ning otsis üles inimese, kes tema arvates maal toimuva kohta kõige rohkem teadis.

Ta kirjutab: „Kohtasin Vormsi vallavanemat. Ta oli poliitik ja tundis praeguseid olusid veidi paremini. Ta ütles, et asjalood on niisugused, et kel on paat, võtku kätte ja põgenege!”

Ja asi oli otsustatud. Anders Ahlström läks koju tagasi, rääkis vanema venna Larsiga ja ettevalmistused algasid – või tema venna seisukohalt jätkusid.

Lars Ahlströmil Kersleti Nygardsalt oli paadiehitus oma uue,

sõja eel rajama hakatud elumaja köögis juba käsil. Segaste aegade tõttu oli paat pooleli jäänud, kuid nüüd oli ta uuesti asja kallale asunud, ehkki teisel kujul. Majaehitus andis paadiehitusele legitiimsuse.

Vendadele Ahlströmidele kuulus ühiselt ka üks purjekas ning selle sõidukorda seadmine sai Andersi ülesandeks. Kuid see plaan luhtus. Kui põgenikepaadid saarelt lahkuma hakkasid, konfiskeerisid sakslased peaaegu kõik paadid ja Andersil tuli viia vendade kuunar *Emmi* Haapsallu, kus see jäeti valve alla.

Ent ettevalmistused põgenemiseks jätkusid. Saladuskatte all ja kiirustades, et paat enne talve saabumist valmis saada.

9. novembri 1943. aasta õhtuks oli kõik tehtud – ja ilm soodne.

Heade naabrite abi

Hobuvankritele laaditi toidumoon, kõige hädavajalikum kraam ja väikesed lapsed. Et kabjalööke ja vankrirataste kriginat kuulda ei

oleks, mässiti hobusekapjade ja rauaga üleloodud vankrirataste ümber riidekaltse ja kotte. Teedele ja randa seati üles vahipostid. Kõõgi sein saeti maha ja paat tõmmati vankrile. Sõit algas.

Öösel jätkasid 21 inimest oma teekonda üle mere Soome lahe suunas. Väikeses 6,5 meetri pikkuses ja kahe meetri laiuses paadis. Selles oli kolm perekonda – kaks Ahlströmide perekonda ja naabritest Stenrosid Kersleti Petorsalt koos nooremate laste ning põgenemist ette valmistada aidanud heade naabrite lastega – kokku kaheksa täiskasvanut ja 13 last, noorim kuus nädalat ja vanim 14 aastat vana. Noorsugu ja vanemad perekonnaliikmed olid juba lahkunud või ootasid veel ülesõiduks sobivat aega.

Vaatamata sellele, et paadi uus mootor ei töötanud (võib-olla polnud see sisse sõidetud või oli vahetuskaubana saadud bensiini sattunud vett), jõuti aerutades ja purje abil õnnelikult Hangöst lääne pool Hiittise saarele. Soome rannavalve tuli neile vastu ja viis slepis maale. 14. novembril saabusid nad Turust väljunud reisilaeval tervena Stockholmi.

Samal ajal varjati kodukülas Kersletis hoolikalt õiste sündmuste järgi. Vendade Ahlströmide õe Agneta jaoks oli seda liiga palju. Kui kõik möödas, varises ta kokku ja suri 55-aastaselt südamerabandusse.

2 173 vormsilast Rootsi

Vormsi jäi elanikest tühjaks.

Neil aastatel lahkus oma kodukandist Vormsist 2173 inimest. Pärast 1944. aastat oli saarele jäänud 107 eestirootslast, neist 33 naasis sõjast.

Ligi 900 vormsilast saabus Rootsi oma väikepaatides, millest

kohale ei jõudnud vaid üks. Paat, mille Lars Ahlström 1943. aasta kevadsuvel ehitas, oli üks paljudest, mis maabus Soome saarestikus. Sama aasta novembri lõpus algas organiseeritud evakueerimine, kui maikuu 1943 toimunud laatsaretilaeva *Seagull II* reis kõrvale jätta. Svea laevakompanii laev *Odin* korraldas kolm reisi, millele järgnes 1944. aasta suvel üheksa reisi mootorlaevaga *Juhan*. Viimane reis toimus Tallinnast *Triinal*. Laev saabus Stockholmi 22. septembril, samal päeval, kui Nõukogude väed hõivasid Tallinna ja samal päeval, kui Saksamaa välisminister von Ribbentrop andis 7000 eestirootslasele väljasõiduloa...

Anders Ahlströmi jutustus on niisiis üks Vormsist põgenemise lugu 2173-st. Eestirootslaste asualadelt põgenes ligi 7000 inimest – kõik oma isiklike kogemuste, üleelamiste ja lugudega.

Näitus – ajatelg aastatest 1920–1944

Näituse *Lahkumine kodukandist* eesmärk oli näidata põhjuseid, miks oma kodukohast lahkuti, kuidas see toimus ja kuhu mindi. Umbes 30 fotol 1920.–1930. aastate Vormsist, mis pärit SOV arhiivist Stockholmis, näeme saare elu Eesti iseseisvusajal, sõja-aastatel ja põgenemise käigus. Näitusele annab sisu ja vormi ajatelg, mis näitab lühidalt põgenemisele eelnenud poliitilisi sündmusi.

1920 – ajatelje algus. Aasta, mis Eestit tunnustati iseseisva vabariigina ja aasta, mil sõlmiti Tartu rahu. Nõukogude Venemaa tunnustab Eestit iseseisva vabariigina. 2. veebruariga on dateeritud rahuleping, milles Nõukogude Venemaa loobub igaveseks ajaks kõigist suveräänõigustest Eesti

territooriumile ja milles tuuakse ära rahutingimused ja Vabadussõja järgne piir.

1925 – aasta, mil kultuuriautonomia seadusega suurendatakse Eesti vähemusrahvuste õigusi. Vähemalt 3000 liikmega vähemusrahvustele, sh eestirootslastele antakse võimalus luua kultuuriline omavalitsus. See õigus on Euroopas unikaalne, mis tagab Eestile ka suure rahvusvahelise tähelepanu.

1939 – Molotov-Ribbentropi pakt. 23. augustil sõlmib Nõukogude Liit Saksamaaga mittekallaletungilepingu. Salajase lisaprotokolliga jagatakse Ida-Euroopa mõjusfäärideks; Saksamaa annab Nõukogude Liidule vabad käed mh Eesti annekteerimiseks.

Nädal hiljem, 1. septembril 1939 tungib Saksamaa Poolasse. Algab Teine maailmasõda. Vaid kuu hiljem, 1939. aasta oktoobris paigutatakse Eestisse 25 000 Nõukogude sõdurit ja Eesti on sunnitud sõlmima Nõukogude Liiduga vastastikuse abistamise pakti. Rootslastega asustatud Naissaar, Pakri saared ja Osmussaar muudetakse Nõukogude sõjaväebaasideks ning järgmisel aastal sunnitakse sealsed elanikud oma kodukandist lahkuma.

Lühikeste pealkirjadena tuuakse ära järgnevate aastate sündmused kuude kaupa, kuni

22. septembrini 1944, mil Punaarmee hõivab Tallinna ja pommitatakse sadamat.

Mõned sündmused:

16.–17. juuni 1940 – Punaarmee sissetung jätkub, Nõukogude väed saavad Vormsile. 21. juuni 1940 – Eesti on lõplikult okupeeritud. Öö vastu 14. juunit 1941 – massilised arreteerimised ja küüditamine. 22. juuni 1941 – Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule. Öö vastu 3. juulit 1941 – massili-

sed arreteerimised ja küüditamine. Juuli-august 1941 – mobilisatsioon Punaarmeesse.

8. september 1941 – Saksa väed maabuvad Vormsis ... ja ajatelg jätkub aastatega 1942, 1943, 1944 ...

Nõnda on vormsilased 1944. aasta septembriks oma saarelt lahkunud. Pärast sõja lõppu saab Vormsist raudse eesriide osa, piiri- ja sõjaväetsoon, mis jäi välismaailmale suletuks kuni 1980. aastateni, kui vormsilastel avaneb taas võimalus külastada oma kodukanti. See kodukant on muutunud peaaegu tundmatuseni, enamik külasid on praktiliselt hävinud.

Mis oleks juhtunud vormsilaste ja eestirootslastega siis, kui nad poleks 1943.–1944. aastal oma saarelt ja kodukandist lahkunud? Sellele ei julge mõeldagi.

Lood ja faktid

Näitusel on ka lugusid põgenemisest Vormsilt, fakte saarel toimunud mobilisatsiooni ja küüditamise kohta, seda ka vahetutelt tunnistajatelt.

Üks dramaatilisemaid põgenemislugusid on seotud vendade Lars ja Anders Ahlströmi, nende perekondade, naabrite ja lastega.

Sven Ahlström Borrby Andosalt räägib oma põgenemisest 2. veebruaril 1944, kui 20 Borrby küla elanikku jäid lahtises paadis, mida kaitses vaid present, tugeva tormi kätte. Istudes õlg õla kõrval reelingul, moodustasid mehed elava lainemurdja, et paat veega ei täituks. Naised ja lapsed istusid kabuhirmus presendi all ja laulsid kirikulaule ja lugesid palveid. Paadist lõi üle kaks hiiglaslikku lainet... *"Hitt kan bara slut opa buttna!"* – „See võib lõppeda vaid merepõhjas!“ Kuid ei lõppenud. Paat oli korralikult ehitaud ja kõik jõudsid Hankosse.

Olles mõnda aega Rootsis olnud, leidsid põgenikepaadis olnud Anders ja Katarina Nyman (Borrby Stasalt) selle juhuseks üles. Paat oli Lidingöl, Kyrkvikenis lahes kaldale tõmmatud. Kuidas see sinna sattus, ei tea keegi. Väikesed paadid, millega tuldi üle Soome lahe, jäeti Soomesse. Nii ka nende paat. Mõne päeva pärast oli paat kadunud. Kuhu, ei tea keegi.

Eraviisilised äratoomisreisid

Agneta Vallin, neiu põlvnimega Kornblom Borrby Jobesmassalt oli üks kuuest, kes sattus 1944. aasta aprillis oma põgenemise ajal Förby ja Hiiumaa vahelisele Kadakalaiule. Ta oli olnud ühel Rootsist mootorpaatidega tehtud äratoomisreisil, mille korraldas Johan Wallin Hullo Hermasalt.

Lained käisid kõrgelt, paat oli ülekoormatud ja kuulates lubadust, et neile tullakse varsti järele, pidid mõned sellelt lahkuma. Üks neist oli Agneta.

Kuid oodata tuli kaua. Kedagi ei tulnud. Ilma toidu, vee ja korralike riieteta olid nad saarel merehädas. Ja keegi ei teadnud, et nad just seal on. Kolme ööpäeva pärast tuli mootorpaat tagasi. Soome võimud olid keeldunud veel ühte reisi läbi laskmast, Soome lahel oli hulganisti Vene sõjalaevu. Nõusoleku saavutamiseks tuli võime pikka aega keelitada.

Suurim eraviisiline ülevedu mõnel Vormsist väljunud väiksemal alusel toimus paadil *Topp*, mis kuulus vendadele Hambergidele Förby Hanasalt. Pardal oli 50 inimest, enamik neist perekonnad ja alla 18-aastased lapsed. Oli 1943. aasta suvi ja Axel Fribergile Norrby Tinesalt, kes pidi sügisel 13-aastaseks saama, pakuti võimalus Rootsi kaasa sõita. Kardeti, et kui venela-

sed tagasi tulevad, saadetakse ta rindele.

15-aastasi mobiliseeriti juba Nõukogude ajal.

Sõit kulges hästi, ilm oli ilus ja Axelil koos ühe kaaslasega oli õnne olla ahtris, sinna vinnatud jullas värske õhu käes. *Topp*, suur ja uhke sumbaga kalapaat võis peale võtta paljusid – just tänu oma sumbale, kus enamik inimesi kokkupressituna koos istus. Mitte just eriti meeldiva lõhna käes.

Kui paat Söderarmi lähedal Rootsi vetele lähenes, ilmus välja rannavalve: „Pange mootor seisma! Miinid!“ Pärast küsimust, kust paadis olivad tulevad, heisati Rootsi lipp, mille naised olid sõidu ajal õmmelnud, ning hüüti vastu: „Me oleme rootslased!“

Vastuvõtt

Rootsis sai neile osaks hästikorraldatud vastuvõtt. Nad paigutati põgenikelaagrisse, pärast kõigi registreerimiste, arstlike läbivaatuste, pildistamiste jms toimingute läbimist anti neile riided ja teised tarbeesemed ning nad astusid ellu, töö- ja elukoha poole. Vanematele inimestele pakuti võimalust elada vanadekodus.

Seoses pakrilaste ümberasumisega oli Rootsi valitsus langetanud 1940. aasta augustis põhimõttelise otsuse, et Rootsi võtab Eestist pärit rootsikeelsed inimesed vastu. Selle korraldamiseks loodi ka Pakri ehk Pakrirootslaste komitee. Komitee jätkas tegevust ka pärast 1940. aastat.

Kuid Rootsi ei võtnud vastu mitte ainult Läänemere tagant tulnud põgenikke. Kuna Saksamaa oli okupeerinud Taani ja Norra, saabus suur põgenikevool ka üle Öresundi väina, Norra piiri ning Jätkusõja tõttu ka Soomest. Põgenike vastuvõtuks oli loodud ulatuslik

administratiivne organisatsioon koos vastavate suunistega.

Paljudes lugudes räägitakse sõbralikust ja külalishahkest vastuvõtust Stockholmi skäärides. Mõnikord pakuti süüa ja kohvi. Nii jutustab Elfrida Targama, neiu põlvnenimega Hedenström Rälby Backesalt, et kui nad seitsmeteistkümnepäevase Tiströnskäri saarel maale astusid, koputasid nad ühe maja uksele, et küsida, kus nad asuvad, ning pärast seda, kui nad rääkisid, kust nad tulid, pakuti neile haugi määratõika ja keedukartuliga.

Kiire kohanemine Rootsis – eestirootsi identiteediga

Eestirootslased jõudsid kiiresti tööturule – enamik kõigepealt põllumajanduses, erinevatel käsitööladel, kalapüügis, st valdkondades, mida tunti juba kodukandist. Ko-

mittee abiga hangiti mh Roslagenis ja Stockholmi skäärides eluase, sh oma maja. Uuel kodumaal Rootsis tunti end peagi koduselt.

Kuid loomulikult ei läinud kõik alati lihtsalt.

Lugudest kumab mõnikord läbi tunne, et tööandjad kasutavad neid ära. Et nooremad, teismelised, kes saadeti Rootsi varem ja kes pidid nüüd seni hakkama saama, kuni ülejäänud perekonnaliikmed loodetavasti neile järele jõuavad, tundsid end võõrana ja üksi, ilma harjumuspärase kodu ja perekonnata. Et Rootsi eluga kohanemiseks tuli palju õppida.

Kuid eestirootslased tundsid end koduselt. Suuremaid probleeme ega segadusi ei olnud. Tähtsa ühenduslülina Eesti rootslaste vahel, nagu see enne keelustamist 1940. aastal oli, hakkas uuesti ilmuma ajakiri *Kustbon*. Eestirootslaste ajalugu pandi kirja ja avaldati mitmes köites. Looma hakati tänaseks

juba mahukaks muutunud arhiivi esemete, fotode, dokumentide, murdekogude jm, samuti soliidse genealoogilise materjaliga.

Eestirootslased ja vormsilased hoidsid ühte ja säilitasid oma identiteedi muuhulgas kiiresti käimalükatud seltsielu ning publikatsioonide ja ajalehtede abil, mis endiselt aktiivsete ühingute kõrval ilmuvad veel tänagi, 70 aastat pärast kodukandist lahkumist.

Suur tänu Eestirootslaste Kultuuriomavalitsusele toetuse eest näituse *Lahkumine kodukandist 1943 – 1944* korraldamisel.

Näitust oli avatud 2014. aasta suvel Svibys Vormsi Talumuuseumi laudas ja sügisel arvatavasti osaliselt ka Stockholmis.

Näitus avati 31. mail sadakonna külalise juuresolekul. Eriti austusväärne oli Rootsi suursaadiku Anders Ljunggreni ja tema abikaasa Barbro Allardt Ljunggreni osavõtt.

Lars Ahlströmi (Kersleti Nygardsa talu) ehitatud põgenikepaat, mille pardal toimetati 1943. aasta novembris üle Soome lahe 21 inimest. Paat tuli jätta Soome, kuid lubati hiljem Rootsi viia. Foto on tehtud Stockholmi saarestikus 1970. aastate alguses, paat on veidi ümber ehitatud, pildil Lars ja Katarina Ahlström. Foto: Erakogu.

"Maria Ahlros koorelahutajaga." SOV arhiiv

Byträff i Klottorp

Ingegerd Lindström

Lördagen den 2 augusti var det en byträff i Klottorp. Anledningen var främst att hedra byns store son, Johan Nymann. Dagen sammanföll med Johans 155:e födelsedag och började på Nuckö kyrkogård. Där samlades några för att hylla minnet av honom och Ülo Kalm höll ett kort tal och tände ett ljus. Efter den lilla ceremonin så gick färden till nästa stopp som var minnestavlan där Klockargården en gång stod. Där satte Ülo ner en blomma och medan vi stod där så dök en bil upp med släktingar till Johan Nymann, rättare sagt hans barnbarn och ett barnbarnsbarn med fru. De hade haft för avsikt att vara med vid graven men hade av misstag åkt in till Aibolands museum. Vid minnesskylten av Klockaregården berättade ett av barnbarnen, Bertil Nyman, flera historier om när de bodde på gården. Intressant! Han och syskonen Ingrid och Nils hade många minnen därifrån innan de tvingades att fly undan den ryska ockupationen.

Efter stoppet i Gutanäs åkte vi vidare till Klottorp där byborna samlades för en dag tillsammans. Vi kom till gården Pears där det var uppdukat för kaffe och bullar. Där bodde Rein Sepp, byombud för Klottorp, som kom från släkten Brandt. Tillsammans blev vi cirka 40 personer och fler av byborna var svenskättlingar och talade bra svenska. Rein Sepp hälsade alla välkomna och sedan blev det en gemensam fotografering. Efter det satte vi oss alla under tältduken som tack och lov gav lite skugga denna stekheta dag. Göran Hoppe, som själv har hus i Klottorp, berättade lite om byn. Enligt honom vet man inte exakt hur gammal byn

är men han trodde att den fanns tidigare än medeltiden. Byn nämns först under 1500-talet i officiella dokument. Han ansåg att det behövs mer forskning för att veta mer om hur gammal byn egentligen är.

När ryssarna kom tillbaka till Estland 1944 blev många innevånare i Klottorp kvar i byn. Anledningen tros vara att de dels bodde långt från havet och därmed hade svårare att ordna en båt, dels på att de trodde att Juhan skulle göra ännu en resa, vilket den inte gjorde och så blev de kvarlämnade. Av den anledningen är det den by som har flest innevånare kvar som härstammar från svenskarna. Idag är sex gårdar bebodda.

Ett ämne som diskuterades var planerna på att anlägga en minkfarm i Klottorp. Alla innevånare var ense om att man inte ville ha den där. Det fanns fler argument för det. Dels förstörs den friska luften av stanken från farmen, dels

finns risken att urin och avföring kan sippra ner i grundvattnet och dessutom drar en sådan farm till sig andra oönskade djur. Ett viktigt argument är givetvis också att man inte ska ha djur i bur för att endast föda upp dem för att sedan döda dem och ta skinnet. Många länder har totalförbud för detta men ännu inte Estland. Men man har lämnat in en anmälan till miljödomstolen och hoppas på att få en prejudice-rande dom där, vilket också kan skapa opinion i övriga Estland för att förbjuda djurfarmar.

Efter en lång diskussion om farmen och en presentationsrunda gick vi en promenad fram till Johan Nymanns födelsegård, Irjasgården i Klottorp. Där fanns inget av huset kvar men vi fick ändå se platsen där han föddes. Efter det blev det samling på en annan gård där man fortsatte kvällen med dans och musik. Där tog min ork slut i värmen och jag begav mig hemåt.

Ättlingar till Johan Nymann samlade vid minnestavlan över Klockargården.

Foto: Ingegerd Lindström

Külapäev Suur-Nõmmkülas

Ingegerd Lindström

Laupäeval, 2. augustil toimus Suur-Nõmmküla külapäev. Põhjuks oli eelkõige soov mälestada küla suurt poega Johan Nymanni. Päev langes kokku Johani 155. sünniaastapäevaga ja algas Noarootsi kirikuaias. Seal koguneti tema mälestust austama ja Ülo Kalm pidas lühikese kõne ja süütas küünla. Pärast tagasihoidlikku tseremoniaat liiguti järgmisse peatuspaika, milleks oli mälestustahvel kohal, kus kunagi asus köstritalu. Ülo Kalm asetas sinna lilleõie ja meie seal viibides saabusid autoga Johan Nymanni sugulased, täpsemalt tema lapselapsed ja üks lapselapselaps abikaasaga. Neil oli olnud plaanis tulla kalmistule, kuid nad sõitsid eksikombel Rannarootsi muuseumi.

Üks lapselastest, Bertil Nyman rääkis köstritalu mälestustahvli juures lugusid ajast, kui nad seal elasid. Põnev! Temal ning ta õel-vennal Ingridil ja Nilsil oli sellest kohast, enne kui nad Vene

okupatsiooni eest põgenema pidid, palju mälestusi.

Pärast peatust Kudanis sõitsime edasi Suur-Nõmmkülla, kus külaelanikud üheks päevaks kokku said. Läksime Pearsi tallu, kus oli kaetud kohvilaud saiakestega. Seal elas Rein Sepp, Suur-Nõmmküla külavanem, kes pärineb Brandtide suguvõsast. Meid sai kokku umbes 40 inimest, nii mitmedki külaelanikud olid rootslaste järeltulijad ja kõnelesid head rootsi keelt. Rein Sepp tervitas kõiki ja seejärel toimus ühispildistamine. Pärast seda võtsime istet välitelgis, mis pakkus sel palaval päeval veidi varju. Göran Hoppe, kellel on Suur-Nõmmkülas maja, rääkis veidi küla ajaloost. Tema sõnul ei ole küla vanus täpselt teada, kuid ta arvas, et küla võis eksisteerida juba enne keskaja algust. Ametlikes dokumentides mainitakse küla alles 16. sajandil. Ta arvas, et küla tegeliku vanuse väljaselgitamiseks on tarvis täiendavaid uuringuid.

Kui venelased 1944. aastal Eestisse tagasi tulid, jäid paljud Suur-Nõmmküla elanikud külasse alles. Põhjuseks peetakse nii seda, et nad elasid merest kaugel ja seetõttu oli paadi hankimisega raskusi kui seda, et nende arvates pidi „Juhan” veel ühe sõidu tegema, mida aga ei toimunud ja nõnda jäid nad maha. Sel põhjusel on Suur-Nõmmkülas ka kõige enam rootsi päritolu elanikke. Praegu on asustatud kuus talu.

Üks teema, mille üle arutati, on plaan rajada Suur-Nõmmkülla rebasefarm. Kõik elanikud olid ühel meelel, et seda nad sinna ei soovi. Argumente oli palju. Farmist tulev hais rikuks värske õhu, samas valitseb oht, et rebaste uriin ja väljaheited võivad imbuda põhjavette. Lisaks meelitaks farm ligi teisi soovimatuid loomi. Üks tähtis argument on loomulikult ka see, et loomi ei saa pidada puuris selleks, et nad vaid üles kasvatada ja siis naha nimel tappa. Paljudes riikides on see täielikult keelatud, kuid Eestis veel mitte. Halduskohustuse on esitatud avaldus ja sealt loodetakse saada pretsedenti loov otsus, mis võib mõjutada avalikku arvamust loomafarmide keelamise suunas ka mujal Eestis.

Pärast pikka arutelu farmi üle ja osavõtjate tutvustusringi jalutasime Johan Nymanni sünnipaika, Irjase talu juurde. Majast ei olnud midagi alles, kuid nägime vähemalt tema sünnikoha ära. Seejärel kogunesime teise talu juurde, kus õhtu jätkus tantsu ja muusikaga. Seal sai minu jaks otsa ja ma seadsin sammud kodu poole.

Külapäeval oli palju osavõtjaid.

Foto: Ingegerd Lindström

Den gamla tiden

Helmi Sandvik

*Då ljuset försvinner
och solen går ned.
Vit aska som täcker
glöd i kaminen.
Då drömmer jag
som i fordom tid,
i fjärran dunkel sömn.*

1914, under första världskriget fick man läsa skolläxorna i pärtstickans och kaminens ljus och ibland i lampans ljus om man fick köpa lampolja. Vi gjorde till och med egna små oljelampor av ett tomt bläckhorn (o.a.). Sångverser och ett-gånger-ett, det lyckades bäst när en av de klokaste eller äldsta sade före ett ord eller nummer, och de andra måste svara rätt.

På morgonen måste man ha skolväskan och brödportionen med sig och ta en promenad till skolan, 3–4 kilometer. Inga slags fordon hade vi, vid -20 grader så var det ingen skolplikt. Men om du var frånvarande från skolan så måste du ha föräldrarnas underskrift, om underskriften saknades måste man betala penningstraff. Om du inte kunde besvara lärarens frågor så fick du stå i klassrummets ena hörn så länge tills förnuftet kom tillbaks i huvudet och studera en halv timme efter de andra i klassrummet för att kunna skolläxan rätt nästa dag.

På vägen hemåt, fick man vara försiktig med snökrig och med att kana på isen så att inte skosulorna nöttes ut, då fick du husaga på kvällen av föräldrarna. ”Vem orkar reparera dessa skor, ta själv nål och garn, lappa själv era skor och åk kana tills solen går ned och stoja med karusellen pojkarna gjort, på fastlagsdagens kväll.”

På kalas med landsmän. Från vänster Tomas Sandvik, Lena Lepalaane, Elisabeth Lauri och Helmi Sandvik.

Ösel - min födelseplats

Livets väv

Från min barndom, när jag var tre år, minns jag när min pappa dog. Mamma var den som uppfostrade oss och skötte om oss. Vi var en pojke och fyra flickor. Vi växte upp på morfar Jaan Vokseps gård där mamma var arbetsledare och drev gården. Att uppfostra oss barn och driva hela gården var mammas uppgift. Bror Albert var 12, vi var fyra flickor, Alise 10 år, Hilda 7, Helmi 3 och Vilhelmine 1 år. Jag var 4 år när jag fick styvföräldrar. Som också hade en gård, och dessutom drev ett sågverk bredvid. Där var jag kvar tills jag blev 14 år, då lämnade också styvföräldrarna denna jordevärld. Jag återvände hem till min mor. Mina syskon stannade kvar där. Då var första världskriget över, det var gott om arbete och man behövde arbete. Några av mina syskon hade blivit fullvuxna och gården behövde inte så mycket arbetskraft längre. Då måste man fundera vart man ska gå och vad man ska göra.

På Ösel, där vi är födda, där hade jag ont om pengar, för sitt levebröd fick man ur jorden men en ung människa tar bättre vara

på möjligheter runt sig. År 1927 så fick jag kontakt med ägaren till en berömd skuta som transporterade ved från Ösel till Tallinn. Nästa dag kom kaptenen till min mor för att fråga om han fick ta hennes dotter till sin tjänsteflicka. Mor sade inte nej. Med mitt lilla knyte i handen gick jag till havsstranden där jag tog mig ombord på skutan (Leida) och vi försvann från Ösels strand till Tallinn med vedlasten. Vinden blåste emot, vi gungade på havet hela veckan innan vi nådde Tallinn. Till och med kaptenen blev glad då stadens ljus började synas. Han ropade till mig: ”Kom nu, Helmi och titta, ljus som blinkar. Vi är i Tallinn.”

Jag stannade kvar på fastlandet. Livet i Vippal var åter vid havet, det var en naturskön plats och 15 år kvar att leva i frihet. Då kom den onde, berömde stalinisten, kommunisten och fascismen och kriget. Fly om du vill leva och det gjorde man också den 10 juni 1944.

Åter till havsstranden där motorskutan Juhan tog oss ombord. Men lät också många män stanna kvar. Då hörde man det igen, ropen ”kom och se, den svenska stranden”, som man aldrig glömmer. Här kan vi rädda oss. Vi kom iland i Stockholm, på Strandvägen.

Ett sista farväl på Ösel 1943

Att färdas från Tallinn till Ösel, dvs. min födelseplats, var under krigstiden förknippat med en hel del svårigheter. Endast gamla, barn och sjuka fick färdas. Vi var i alla fall tre – jag, min son och min make. Dessutom min syster med sin make. Vi ville alla åka tillsammans. Det andra paret hade inga barn. Då bönade vi förstås och ”smörjde” soldaterna extra med några paket cigaretter och så fick vi plats på tåget. Färden varade 4 timmar innan vi nådde Arensburg (nuv. Kuressaare på Ösel. – övers.). Det var inte längre möjligt att åka ända till min mor i Võhma, där mina anhöriga bodde, så man måste marschera 40 km till fots. Det var vintertid, med tjocka kläder på sig, det var bara att gå tills du var framme.

Det var en stor glädje att träffas igen. Broder Albert satte genast på kokande vatten, enkvistar ner i vattnet och så kokade det hem-bryggda ölet, för att de långväga gästerna skulle få smaka det hem-bryggda och ha det roligt.

Vi hälsade på våra släktingar, vänner och bekanta. Öselborna har sin egen dialekt och de brukar ord på sitt sätt som är obegripligt för en fastländare.

Min man frågar mig: ”Förstår du vad de säger?”

Jag svarade: ”Javisst, jag är ju född här. Vänta tills du blir van vid dessa konstigheter. Lyssna bara.”

Resan tillbaka från Võhma till Arensburg var återigen en riskfylld färd. Genom en tillfällighet fick vi plats på en flakbil som körde skolbarn till stan. Bilen var full med resenärer så en man fick hela vägen hålla sitt ena ben över flakkanten ty benet fick inte plats innanför.

Jag hörde för sista gången min mors kära röst ropa i nattmörkret: ”Barn, kom tillbaka någon gång.” Men det blev aldrig så. Senare skulle vi lämna allt och vara borta från hemlandet, till idag.

Väl framme i Arensburg släpptes vi ut ur bilen och alla tog sina knyten. Det hände ett misstag i nattmörkret. Ölkaggarna vi fick med oss hamnade hos skolbarnen och deras hemifrån medtagna mjölkaggar hos oss. Synd, mannen hade inte något mot bakfyllan. Inget att göra åt. Fick bota baksmällan med mjölk.

Men ännu olyckligare var skolbarnen som måste klara sig utan mjölk och skänka bort ölet till någon.

Morgonen därpå färdades vi tillbaka från Arensburg till Reval och vidare till Vippal, vårt hem.

Det är aldrig bättre någonstans sommartid än på Ösel!

Livet 1944 i Sverige

Tack vare hjälpen från Sverige kunde flyktningarna från mitt hemland hitta arbete och få lån från Rågökommittén. Så fick också vår familjefar Toomas lån för att köpa fiskedon och en båtmotor, brädor köptes för pengar man själv hade tjänat. Brädorna böjdes och med flit och färdighet var båten färdig. Vid Simpnäs strand på Björkö våren 1945 började fisket. En krona kostade ett kilo strömming då. Lönen för byggnadsarbete var också en krona per timme. Bostaden i Simpnäs låg i en sommarstuga som ägdes av en gammal herre. Ett litet kök och ett rum, kallt som en källare. Husvärden Albert Karlsson var mycket välvillig och tillmötesgående mot oss. När jag såg huset och dess omgivning, kom jag på tanken att söka något arbete för

att kunna få något bättre. På egen hand hittade jag en gammal cykel och så cyklade jag från Simpnäs till Grisslehamns fiskfabrik för att söka arbete. Jag blev antagen, men hade inte någon bostad. Den 15 maj 1945, hittade fabriksmästaren, som är min granne nu, bostäder åt oss fyra damer i Ekbacken, på övre våningen av Anton Mattsons nät- och båthus. Fyra månader senare var det slut med boendet där. Därför lyckades vi flytta till Leander Gustavssons hus. Min man och son fick inte plats att bo där. Våren 1946 lyckades vi hitta en lägenhet i Byholma, Mia Erikssons hus. Då fick vi åter bo tillsammans som en familj. Fisket började.

Jag bodde åtskild från familjen nästan ett helt år. Men två gånger i månaden cyklade jag mellan Grisslehamn och Simpnäs. Någon bussförbindelse hade vi inte. I Vaddö-kanalen hade vi båtförbindelse, det var allt men man hade inte tid att vänta på båten. Jag steg på cykeln istället och cyklade upp och ner i bergen tills jag kom fram dit jag skulle. Cykeln hade inga slags märken eller ljus på, det var inget som störde och inga poliser på vägarna, bara att trampa på i 4–5 timmar, för att hälsa på och hjälpa sin familj. En ung människa har ork. Allt detta är historia. Nu har jag blivit gammal och i mina minnen är jag fortfarande i ett drömland, snart 40 år i samma hus.

*I Roslagens famn på den
blommande ö,
Där vågorna kluckar mot strand.*

*O kunde jag vara där hemma
När häggen står i blom.
Och deras fina blommor
Skulle smycka mitt grånande hår*

Minnen från Ekbacken

I båthuset där vi bodde under sommartid var det på sitt sätt trevligt när vågorna kluckade mot väggen. Vacker havsutsikt, nordanvind, solen lyser från söder och färska hösäckar som underlag när man sover. Någon kokmöjlighet fanns inte, för detta byggde vi en slags eldhärd mellan stenarna. Tände eld med pinnar och satte kastruller på lågan och allt var åter klart, maten färdig och humöret gott. Maten och kakorna som man själv lagat smakar bäst. Jag började längta efter hembakat vitbröd. Hur kunde jag baka det? Vi fick veta av en fiskare här på lördag middag, att de lägger i näten och åker mot Härreng. Vi hade snart blandat till bröddegen i en hink, tog den i handen och steg i deras båt. Väl framme i Härreng, steg vi iland, där hade vi våra bekanta (familjen Lauri), och så fick vi på det viset baka bröd i deras ugn och sedan tillbaka till Grisslehamn dagen därpå med våra färska brödlimpor. Till och med på denna tid var vissa livsmedel ransonerade; kaffe, socker, smör och mjöl, så slösa fick man inte. Kaffet längtade vi inte efter ty vi hade inte hunnit lära oss att dricka det än. Drycken var svagdricka, te, mjölk, men se nu, svenskarnas vana att dricka kaffe smittade av sig.

Livets hjul rullar i Byholma

I Byholma kände vi oss som fåglar som släppts fria från buren. Varje familj hade sin egen lägenhet och ett eget boende. Lättare att andas och rymligare bland bondfamiljerna i Mias hus. Det var flera familjer från Estland, vi fick prata modersmål, estniska, sinsemellan. Männen fiskade och vi kvinnor hade arbete och tjänst i

en konservefabrik. Ackordsarbete, en kapplöpning med tiden och vi hade ackordslön.

I början hade vi 2 kronor per timme och efter lönehöjning steg lönen efter en tid till 3 kronor och så vidare. Livet fortskred normalt, även barnen hade mycket nöje med att leka kurragömma och jaga kattungar i höet i ett gammalt övergivet häststall. Och de hjälpte bönderna med arbete ute på fälten. Korna var på ängen med bjällror runt halsen.

Idag har kornas bjällror tystnat och allt annat som tillhörde det livet. Bjällrorna har fått en annan användning, herrarna från staden och sommargästerna hänger sina kobjällror på sin stugas grindstolpe och när grinden öppnas så klingar bjällran. För att inte tala om hästar, vagnskrammel har man inte hört på länge på Byholmas gata, längs den krokiga vägen. Sommargästernas bilar bullrar mot havet och tillbaka och nordanvinden blåser allt damm och rök tillbaka mot havet, luften är återigen ren liksom förr. Men av Mias paradiset finns det bara kvar en askhärd i Bromsskär och stenar som havsvattnet har spolat och klippjättar och det skummande blåa havet består. Det som Guden har skapat skall vara.

Att bygga ett näste

Åter igen brist på pengar för att få ett tak över huvudet. Igen till Rågökommittén för att söka lån. Det blev av. Jag åkte tåg från Hallstavik till Stockholm, till Kommittén, tillsammans med Linda, 2 år för att få lån för att köpa hus (1949). Där frågade de "Hur mycket har ni som egen insats då?" 500 kronor svarade jag. Nej, det räcker inte, ni måste ha minst 3 000 kronor. Jag svarade att en sådan möjlighet har vi inte. Då kom advokaten, ruskade på barnet och sa "fryser du?" och

därmed hade vi ett avtal och lånet utlovades för att köpa huset. Jag tackade och steg ut. Men på grund av denna glädje gick jag vilse i den stora staden. Hittade inte till järnvägsstationen i rätt tid. Då stannade en polisbil, och de frågade "Vart ska ni och varför strövar ni här omkring?" Bildörren öppnades och de slet in mig och barnet och frågade "vad och vem är ni?" Förklarade att jag ska till Hallstavik och då körde de mig till tåget och försvann. Då tänkte jag. "Vi fick skjuts som herrar, ingen avgift för resan". Tillbaka hemma, sa jag åt Toomas att nu har jag gjort mitt missionsarbete. Nu är det din tur att åka till Stockholm och skriva ditt namn under kontraktet. Det skedde hösten 1949.

Hädanefter har vi ett eget hemman, vi blev egna herrar i Grisslehamn.

Bastuliv

Stället heter "Gammelstället Tomta 3:30" men jag tycker det måste kallas för "Vandrarhemmet". Den lilla bastustuga, som ännu står vid dammens strand, blev byggt åt familjen som tvättstuga och för att tvätta sig. Men då du, när grannar och bekanta fick höra att vi byggde en bastu så väntade de bara på att det skulle bli klart så de kunde komma och slå sig med björk- och nässelkvasten och att dricka nässelse och äta nässelsoppa. Det lär vara hälsosamt för en människa.

Hur många bastubadare är det inte som har slitit sitt skinn här? Till och med doktorer, kyrkoherdar, advokater, poliser, skollärare, journalister, varav två unga män A. Kung och Ü. Ignats. På sin tid bodde de i ett litet hus här på innergården. Och så många andra bekanta och vänner. Anderssons, Pettersons, Johansons och sen familjerna Rebane, Jänes, Mets,

Mandri, Koppel, Käbi. Brände sitt fett när de renade sig i bastun. För att inte tala om "Rågöborna", Kilu, Tursk, Raim. Många tack har bastun fått! Det är synd att bastun idag är en liten övergiven hydda och att björkvistarna får växa kvar i skogen. Bastukvaster tillverkas inte längre och kroppen får slippa björkkvasten. Nu får du hålla i vatten och låta dig ligga i badkaret och rena dig från morgon till kväll om du har lust. Tack till "Trästa Olle" som hämtade bastutimmer med bilen. Tack till bastubyggaren, det var familjefadern Toomas.

Havet lockar och brusar

Fortfarande är det den gamla andan i Grisslehamn. Fisket har moderniserats.

Årornas skrammel hörs inte så mycket. Motorbrus här och där och slammer och fiskarna flyr av skräck. För att inte tala om Ålandsfärjorna längre bort, de kryssar över havet, linjen mellan Åland och Grisslehamn med sin massa gods och människor, och hamnen är överbelastad med trafik som inte fanns tidigare. Sommargäster och turister nöter inte sina skor så mycket när de besöker Albert Engströms ateljé. Denna har flyttats till f d Lustgården i Havsbaden, på Albert-Engströmssällskapets order. Gamla tider har gått förbi, allt har blivit nytt.

Minnena består. Det var härligt att lyssna till orkestrar i Havsbaden på den gamla tiden. Till och med Jockmocks Jocke som sjöng till gitarr och många andra musiker. Även Snoddas lät sin röst höras på

dansplatsen, "hade-ria hadera". Det var ett nöje för unga och gamla att lyssna på sång och musik.

Gamla tider har gått förbi, allt har blivit nytt. Nu är det inte annat än att försöka hänga med i tiden så man inte missar resan.

Den andra februari 1989

*När som skymningen sakta sig
sänker*

*Mina tankar till hemmet då går
Och jag ler fastän hjärtat det
gråter*

*När mot kvällen jag hemlängtan
får*

*Och när ljuset skall tändas där
hemma*

*Djupt i drömmen jag åter är där
Hemmets ljus kan väl aldrig jag
glömma*

*Ty det minner om den jag har kär
.....*

Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön

"Flyktberättelser och namnförteckningar över anlända 1940–1945"

Raamatut saab osta nii Rootsis kui Eestis.

Rootsis on raamatut võimalik osta täites SOV kodulehel www.estlandssvenskarna.org asuva tellimisblanketi, helistades SOV kantseleisse kolmapäeviti kl. 11–14 või jättes sõnumi automaatvastajale, tel. 46-(0)8-612 75 99.

Hind 200 SEK + saatekulud (89 SEK).

Eestis on raamat saadaval Rannarootsi muuseumis ja Tallinna Rootsi-Mihkli kirikus.

Hind 20 eurot.

Redaktören för den nya boken om flykten över Östersjön, Margareta Hammerman, visar här upp den stora boken.

Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön

"Flyktberättelser och namnförteckningar över anlända 1940-1945"

Boken kan köpas i både Sverige och i Estland.

Pris 200 SEK + porto 89 kr

Boken kan köpas i Sverige via SOV:s. Gå in på hemsidan och i den vänstra spalten finns en länk till boken och beställningen.

Det går också bra att ringa till SOV på tlf 08-612 75 99. OBS! Telefonsvarare. På onsdagar mellan kl 10 - 14 finns arkivgruppen på plats.

I Estland finns boken till försäljning på Aibolands museum och i S:t Mikaelsskyrkan.

Pris: 20 euro

Endine aeg

Helmi Sandvik

*Siis kui valgus kaub,
ja päike lojub.
Valge tuhk kattab
kaminas sööd.
Siis ma häljun
kui endises ajas,
kaugel hämaras une hõlmas veel.*

1914 a. esimese maailma sõja ajal, tuli kooli töösi õppida peeru tule ja kamina valguses ja veel lambi valgel sell juhul kui sai osta lambi öli. Valmistasime isegi väikesi öli lampe tühjast tindi potist (j. m.) Laulu salmid ja üks kord üks, see läks kõige parem kui üks targe-matest või vanematest ütles sõnad ja numbreid ette ja teised pidid vastama öieti.

Hommiuks olgu kooli kott ja leiva ports kaasas ja jaluta kooli teed 3-4 kilomeetrid. Mingi sugust sõidukid ei olnud, -20 külma sunduslik ei olnud kooli. Aga kui puudusid koolist, selleks pidi olema vanema allkiri, kui vanema allkiri puudus maksta pidi raha straf. Juhul kui ei oskanud õpetajale küsimustele vastata, siis sai klassi nurkas seista, ni kaua kui mõistus pähe tuli ja pool tundi peale teisi õpida klassiruumis et järgmisel päeval oskad kooli töösi öieti.

Kodu poole sammudes olle ettevatlik lume sõda pidades ja jae peal liugu lastes, pastli tallasid kulutada siis saab öhtul karistust, kodu oma vanemate poolt. „Kes neid jala varjusi jõuab teil parandada, võtta ise nõöl ja lõng, lappi ise oma pastlid

ja lase leeugu, kuinni päike looja läheb ja müra poiste tehtud karuseliga, vastla päva öhtul.”

Saarema – Sünnimaa

Elu Kangas

Minu lapse põlvest kolme aastaselt, mäletasin kui meie isa suri. Ema kes meid õpetas ja hoolitses meie eest. Meid oli üks pois ja neli tutrukuid. Kasvasime üles vanaisa Jaan Voksepa talus, kus ema meil jähi töö juhiks ja talu pidajaks. Laste kasvatus ja kogu talu juhtimine oli ema kättetes. Vend Albert oli 12 aastane, meid 4 tutrukud Alise 10 a., Hilda 7 a., Helmi 3 a., Vilhelmine 1 aastane. Olin 4 aastane kui sain kasu vanemad. Kes olid ka talupidajad ja kõrval veel töödus saeveski. Seal olin kuinni sain 14 aastaseks siis lahkusid siit ilmast ka kasu vanemad. Pöördusin tagasi kodu ema juurde. Seal olid teised alles. Siis oli esimene maailma sõda möödas, vabalt töö müra ja teenistust oli tarvis. Inimesed olid täie ealiseks saanud ja kasvanud. Talu ei vajanud enam palju tööjõudu. Siis tuli aru pidada kus minna ja mis teha.

Saarema kus oleme sündinud seal oli minul raha puudus, sest leiba sai maast aga noor inimene tarvitab enda ümber paremad soodusdusi. Aasta 1927 siis sain ühe tuntud purjulaeva omanikuga jutule kes transportis Saaremaalt küttepuid Tallina. Järgmisel päeval tuli kapten minu ema juurde küsima luba, kas tema võib saada tütre omale teenijaks. Ema ei keeldunud. Siis oma väikese pakigese käe varrele, kondisin mere randa, seal mind purjek (Leida) pardale võttis ja kadusime Saaremaa rannalt puu lastiga Tallinna. Tuul oli vastu, loksusime terve nädala merel enne kui jõitsime Tallinna. Isegi kaptenil oli hää meel kui linna tuled hakka-

sid paistma. Ta hüidis mulle „tule nüüd Helmi vaata, tuled vilkuvad. Olemegi Tallinas.”

Jähin mandris elama. Elu Vihterpalus oli jällegi mere ääres looduslikult ilus paik ja vabaduses elada 15 aastad. Siis tuli kuri, kuulus stalinist, kommunist, fasism ja sõda. Lase jalga kui tahad elada ja seda sai tehtud 1944 a. 10 juuni.

Jällegi mere randa, sääal meid mootor purjek Johan, pardale võttis. Palju mehi ka maha jättis. Siis jällegi kostis, laevalt hüüti „tulge vaatage, käes meil Rootsi rand”, mis meelest ei lähe iialgi. Siin võime päästa end. Maandusime Stockholmis Strandavägenis.

Viimane jumalaga jätmine Saaremaalt 1943 a.

Tallinast sõita sõjaajal Saaremaale, tähendab minu sünnipaika, oli omajägu raskuseid liiklusega. Lubatud oli vaid vanadel, lastel ja haigetel. Meid oli igatahes kolm mina, poeg ja mees. Siis veel minu öde abikaasaga. Kõik tahtsime koos sõita. Teisel paaril ei olnud last. Siis muidugi palved lahti ja anna sõduritele lisa tasu möni paki sigarettisi ja saime rongile. Sõit kestis 4 tundi enne kui jõutsime Kuresaare. Enam sõidu võimalust ei olnud ema juure Võhmale, kus elasid omaksed, nii et tuli marssida 40 km jala. Talvene aeg paksud riided seljas, muud üle ei jäänud kui käija kuni oled kohal.

Kokkusaamise rööm oli suur. Vennas Albert pani kohe vesi keema, kadaka oksad vee sisse ja kodu õlut keetma, et kaugelt tulijatele oma valmistatud märga maitsta anda ja lõbu tunda.

Külastasime oma sugulasi sõpru ja tuttavaid. Saarlastel on murrak ja tarvitavad oma moodi sõnu, mis on mandri mehel arusaamatuseks.

Mees minult küsima, „Saad aru ka mis naad kõnelevad”?

Vastasin, „Saan ikka, olen juu siin sündinud. Oota küll harjud sinagi pea, nende kõne keerudega ära. Pole viga kuula aga.”

Tagasi sõit Vöhmalt Kuresaare, jällegi risk sõiduga. Oli juhus et saime ühe krusa peale, mis linna sõitis kooli lapsi. Kruusa oli puupüsti reisijatega, nii et üks mees sai kogu tee hoida teine jalg üle kasti ääre, sest et teisel jalal polnud krusal ruumi.

Viimast korda kuulsin veel oma ema armast häält ööpimeduses hüüdes: „Lapsed tulge ikka veel tagasi.” Aga see enam ei kordunud. Hiljem tuli kõik jätta ja lahkuda kunni tänaseni kodumaalt.

Kuresaare jõudes säälsid meid autust maha lasti ja igaüks oma kompsukesed kätte võtsid. Ööpimeduses juhtus eksitus. Meile kaasa antud ölle lähkrid sattusid kooli lastele ja nende kodust kaasa saadud piima lähkrid sattusid meile. Seda kahju, meestel pea paranduseks pole. Midagi pole teha. Paranda piimaga hõimast pead.

Veel suurem õnnetus oli aga koolilastel kes piimast ilma pidid jääma ja ölut kellegile ära kinkima. Järgmisel hommikul meil sõit tagasi Kuuresaarest Tallinna ja edasi Vihterpalu oma elu paika.

Ei paremad pole kusagil pool kui suisel ajal Saaremaal.

Elu künal 44. aastal Rootsis

Tänu rootsi abile kodumaalt ümber asujatele ja põgenikudele töö koha leidmiseks ja väiksel viisil abi andmisel ja laenu andmist Rooge komitee läbi bankadest. Siis sai ka meie pereisa Toomas rahalist laenu kala püümise ostmiseks ja paadi mootori ostmiseks, paadi lauad sai

oma teenitud kroonide eest ostetud. Lauad koolutati ja töö ja tarkusega oli paat valmistatud. Björkösi Simpnäsi rannal 1945. a. kevadel läks kala püügiks. 1kroon maksis sel ajal räime kilu. Ehituse töö palk oli ka 1kroon tunnis. Elupaik oli Simpnäsis ühe vana herra suvilas. Väikene köök ja tuba, külmkui keller. Peremees Albert Kalsson oli väga hea ja vastutulelik mees meile. Seda elu ja ümbrust vaatates, tuli mõte mõnd tööd otsida. Omal kääl sain vana jalgratta jalgade alla ja sõitsin Simpnäsi Grisslehamni kala vabriku tööd otsima. Vöötiigi vastu tööle, aga elu paika ei ole. 15 mail 1945a. siis vabrikumeister, kes minu naaber praegu on, (Andersson) võimaldasid elu asemed meile, 4 daamile

Eckbackeni Anton Mattsoni võrgu ja paadi maja pealmise korrale. 4 kuud hiljem oligi säälsid elamisega lõpp. Seal õnnestus meil kolida Leander Gustavssoni majasse. Mehel ja pojale seal elamiseks ruumi ei olnud. 46. a. kevadel, õnnestus korteli võimalus Byholma Mia Erikssoni majasse. Siis saime perega jälle koos elada. Kala püük algas.

Terve aasta elasin perekonnast peaaegu lahus. Aga 2 korda kuus sõitsin Grisslehamni ja Simpnäsi vahel jalgrattaga. Bussi ühendust ei olnud. Väddö kanali vahel oli laeva ühendus, see oli kõik, aga oli selleks aega passida. Võtta jalgrattas alla ja sõida mägedest üles ja alla, kunni oled jälle oma teatud punktis. Jalgrattal mingi sugusi märkisi ega tuld ei olnud, teede peal tülitajaid ega politseid ei olnud, muud kui trampid oma 4-5 tundi saad kohale, vaata ja abista oma perekonda. Noore inimesel on

jõud. See on kõik minevik. Nüüd olen vanaks saand ja mälestustes olen kaugel unistuse riigis veel, varsti 40 aastat sammas elu majas.

Mälestuste radadelt 1945 a Grisslehamnis Eckbackenis

Paadimajas kus elasime suvisel ajal oli oma jägu tore, kui lained loksutasid vastu seina. Tore mere vaade, põhi tuul lõunast paistab päike ja veel värsked heina kotid külje all magades. Keedu võimalust ei olnud, selleks ehitasime ise oma moodi kivide vahele tule pesa. Pulkadest tuld ja seatsime kastrulid tule leegile ja jällegi asi korras, söök valmis ja meel hea. Aga ikka see et oma valmistatud toit ja küpsetused meeldivad kõige parem. Igatsus tuli oma küpsetud valge leiva järele. Kuidas seda saaks küpsetada? Saime siinsete kalurite jutule üks laube kesk päeval, et panevad võrgud merre, sõidavad Härrengi poole. Meil varsti leiva taigen segatud ämbriisse, võtsime käevarrele ja astusime kalurite paati. Härrengisse jõudes astusime maale, seal olid meil tuttavad ees (Laurid) ja siis saime niimoodi nende ahjus leiba küpsetada ja järgmisel päeval tagasi Grisslehamni oma värskete leivapätsidega. Isegi oli sell ajal teatud toiduained kaardi alusel kohvi, sukur, või, jahu, nii et laiutada ei olnud. Kohvi järel meil

*Ma tahaksin kodu olla
kui õunapuud öitsevad
Ja nende roosakad öied
mu juukseid ehtivad.*

*Meie kodu on Roslagen
Rootsimaa rand.
Siin öitseb ja haljendab aas.*

igatsust ei olnud, seda meie polnud veel õppinud jooma. Jook oli kali, tee, piim aga vaata nüüd kohvi, kohvi, kõik haigus on nakkav ja igaviku rohtu ei ole.

Elu rattas veereb Byholmas

Byholma jõudes tundsin endid kui puurist lahti lastud linnud. Iga perekonnal oma kortel ja elamine. Hingada oli kergem ja lähedam taluperede keskel elada Mia majades. Meid oli mittu Eesti perekonda, saime üksteisega oma emakeelt, eesti keelt räkida. Meestel kala püüik ja meil naistel töö ja teenistus konservivabrikus. Tükki töö võidu jooksmine ja ka tunni palk.

Alguses 2 krooni tunnis ja palga kõrgendus tõusis oma aja järele 3 krooni ja ikka edasi. Elu läks edasi normalselt, isegi lastel oli lõbu laialt. Vana maha jäänud hobuse tallis, heinde sees peidu mängu mängida ja kassi poegi taga ajada. Ja veel talu mehedel põllu tööl abistada. Lehma karjad heinamaal kellad kaelas.

Täna päev on lehma kellad vaikinud ja kõik see mis kuulus elu juure. Kellad on võtnud teine kuju, isegi suvised linna herrad ja suvitajad riputavad lehma kellad oma suvila väravposti külge rip-puma ja kes värava avab kõliseb lehma kell. Hobustest rääkimata, vankri kolinad pole Byholma tänaval kaua kuulnud, mööda kõverad teed. Müristavad suvitajade sõidu autud mere poole edasi ja tagasi ja põhi tuul puhub kõik sugu tolmu ja suitsu pilved mere poole, õhk jällegi puhas, nii nagu enne. Aga Mia paradisist on jäänud Bromsskäris tuha ase ja mere veest pestud kivid ja kalju mürakad ja vahutav sinine meri püsib. Mis Jumal on loonud peab olema.

Pesa Ehitamine

Jällegi raha puudus et omale kattus pea peale saada. Jällegi Roogekomiteese, laenu paluma. See sai teuks. Hallstavikist sõitsin rongiga Stockholmi, komiteese, 2 aastase Lindaga, laenu maja ostmiseks (1949a.) Säl oli küsimine palju on teil siis omal raha sissemaksuks. Vastasin 500 krooni. Ei see on vähe, teil peaks olema vähemast 3000 krooni. Vastasin et seda võimalust meil ei ole. Siis tuli advukat, raputas last õlast ja sõnas „fryser du?” („kas sul on külm?” – tlk.) ja sellega olid kaubad koos ja laen lubati maja ostmiseks. Tulin välja ja tänasin. Aga selle röömuga eksisin ära suures linnas. Ei osanud õigel ajal jaama. Säl vingerdades peatus politsei autu, küsides lähte või mis siin kodite. Autu uks lahti ja tõmmati sisse mind lapsega ja küsiti mis ja kes olete. Seletasin et sõidan Hallstaviki siis juhatasid mind rongile ja nemad kadusid. Siis käis möte läbi pea. „Sõideti meid nii kui saksu, sõidu eest ei võtud maksu”. Tagasi jõudes kodu ütlesin Toomale, mina olen nüüd oma missjoni töö teinud. Sinu kord on nüüd Stockholmi sõita lepingule oma nimi alla kripsutada. See sündis 1949 sügisel.

Sellest maast on oma tuba oma luba, Grisslehamnis.

Sauna trall

Selle koha nimi on „Gammelstället Tomta 3:30” minu arust tuleks teda nimetada „Vandrarhemmet”. See sauna onnike mis veel püsib tiigi kaldal, sai ehitatud oma perekonnale pesu köögiks ja ihu arimiseks. Aga kus sellega, kui köppsud, paugud kostsid välja siis olid naabrid ja tuttavad kohe ootamas millal valmis saab, et kase vihaga ennast arida ja tervise rohuks veel nõgeseid kase vihale juure lisada.

Nõgese teed juua ja suppi süüa, olevad inimesele tervislik.

Kui palju on saunas käijad oma nahka kulutanud. Isegi tohtrid, kirkuherrad, advokaadid, politseid, kooliõpetajad, ajakirjanikud, nendest 2 noort meest A. Kung ja Ü. Ignats. Omal ajal elasid nemad siin hovipääl väikse majas. Ja kui palju teisi tuttavaid ja sõpru. Anderssonid, Pettersonnid, Johanssonid siis veel Rebased, Jänesed, Metsad, Mandrid, Kopplid, Käbid. Kulusid kole rasvast saunas end harides. Kiludest, Torsadest, Raimedest. „Roogeboanast” ka rääkimata. Saun on palju tänu saanud. Kõigest on kahju et saun on täna päev ajast maha jäänud onnike ja kase oksad metsas saavad kasvada. Sauna vihta enam ei tehta ja inimeste keha nuhtlus kaseluuaga peksemisest saab armu. Nüüd kui ladista vett kaila ja leuta end vannis ja hari end hommikust õhtuni kui lusti on. Olgu tänu „Trästa Ollele” kes autuga tõi sauna palgid meile kohale. Tänu sauna ehitajale, see oli pereisa Toomas.

Meri meelitäb ja kohiseb

Ikka veel vanas vaimus Grisslehamnis. Kala püik on moderniseritud.

Aerude kõlksunist palju ei kuule. Motorite mürin ja plägin kostab kus seda ja teist ja kalad põgenevad hirmuga ära. Kaugemalt rääkimata veel Ålandi färjedest, vahutavad merel liini pidada Ålandi ja Grisslehamni vahel oma kaubaga ja inimeste massiga ja sadam on üle koormatud liiklusega, mida ennemalt aegadel polnud olemas. Suvitajad ja turistid oma kingi ka enam palju ei kuluta Albert Engströmi ateljed külastamas üle puujuurikate. See asutus on üle toodud Havsbadeni endise „Lustgårdenise”, Albert Engströmi seltsi

korraldusel. Vanad ajad on mööda läinud kõik on uueks saanud.

Mälestused püsivad. Tore oli kuulata orkestrid Havsbadenis omal ajal. Isegi Jockmocks Jocke laulis kitarre saatel ja paljud teisi muusika mehi. Isegi Snoddas oma häält tõstis dansuplatsis, „hade-ria hadera”. Oli löbu noortel ja vanadel laulu ja muusikad kuulda.

Vanad ajad on mööda läinud, kõik on uueks saanud. Nüüd pole

muud kui katsu aga ajaga saamu pidada et söidust maha ei jää.

2 veebruar 1989

Ma tahaksin kodus olla

*Ma tahaksin kodus olla,
kui õunapuud õitsevad
ja nende roosakad õied
mu juukseid ehivad.*

*Ma tahaksin kodus olla,
kui rukkipõld kollendab
ja kollakat-pruunikat vilja
tuul tasa hällitab.*

*Ma tahaksin kodus olla,
kui lumevaip katab maad
ja kuuskede härmatand oksad
kuupaistel hiilgavad.*

*Ma tahaksin kodus olla,
kui kallim on minuga
ja temaga üheskoos mina
võiks rõõmus viibida.*

Information

Du som du har varit eller är medlem i Samfundet för Estlandssvensk Kultur, Svenska Odlingens Vänner i Estland eller som har registrerat dig i den svenska minoritetslängden vid Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning (tidigare Kulturrådet för den svenska minoriteten i Estland), kontrollera om du ingår i minoritetslängden eftersom det är endast personer införda i minoritetslängden som kan ställa upp som kandidat till Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning och rösta i valet till Kulturförvaltningen. Enbart medlemskap i kulturföreningar ger inte rätt att ställa upp som kandidat och rösta i valet till Kulturförvaltningen, eller möjlighet att identifiera sig som estlandssvensk eller svensk. Mer om förmåner med registrering i minoritetslängden kan du läsa på Kulturförvaltningens hemsida www.eestirootslane.ee.

Dina personuppgifter i minoritetslängden kan du kontrollera genom att skriva på e-post jana@eestirootslane.ee eller papperspost till Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning, Rütli 9 Tallinn 10130, Estland, eller genom att ringa på tel. + 372 6441921 eller GSM +371 53495368.

Teadaanne

Palume kõigil, kes on kuulunud või kuuluvad Eestirootslaste Kultuuri Seltsi, Rootsi Hariduse Seltsi või on registreerinud end Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse (endise Rootsi vähemusrahvuse Kultuurinõukogu Eestis) juures eestirootslaste rahvusnimekirja, kontrollida oma kuuluvust rahvusnimekirja, sest Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse valimistel saavad osaleda ainult rahvusnimekirja kantud isikud. Kultuuriühingute liikmeks olemine ei anna õigust osaleda Kultuuriomavalitsuse valimistel ega võimalust identifitseerida end eestirootslaste või rootslasena. Rahvusnimekirja kuulumise eelistest lähemalt vt Kultuuriomavalitsuse kodulehel www.eestirootslane.ee.

Enda andmeid rahvusnimekirjas saate kontrollida kirjutades e-posti aadressil jana@eestirootslane.ee või tavaposti aadressil Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus, Rütli 9 Tallinn 10130, või helistades telefoni(de)l + 372 6441921 või GSM +371 53495368.

Välkommen att fira jul i S:t Mikaelsskyrkan! Jõulud Rootsi-Mihkli kirikus

06 december kl 11-14 Julbasar/Jõululaat

13 december kl 18 Luciafirande/Luutsinapäeva tähistamine

24 december kl 23 Internationell Julnattsmässa/ Rahvusvaheline jõuluöö missa

Övrig info på församlingens hemsida www.stmikael.ee eller tel, 00372 644 1938

Lisainfo koguduse kodulehelt www.stmikael.ee või tel. (372) 644 1938

Till minne av gångna tider

Toivo Tomingas

Tiden försvinner snabbt. Det är inget nytt i detta talesätt. Vi tänker inte särskilt mycket på det i vår vardag. Men insikten om tidens gång drabbar oss däremot när det blir ett jämnt antal år sedan händelser, som var avgörande för alla som var inblandade då, skall uppmärksammas. Ibland utgör sådana jubileumsår, över ödesdigra händelser, en sorglig påminnelse för många nationer.

I höstas var det 70 år sedan den höststormiga Östersjön fylldes av hundratals och tusentals större eller mindre båtar och farkoster och av enkla, flitiga människor med sina ägodelar i knyten, som lämnade sitt hemland med en tung last. Det var en hård tid. Kriget, som tre år tidigare hade rullat österut och tagit de rödas makt med sig, kom tillbaka. Kom som ett erövringskrig med olycksbådande ilska och hämndlust. Många var de som naivt tyckte att de var oskyldiga inför den nya makten och att också de röda ville ha sina arbetare och sitt bröd. Många var de som tog sina knyten och flydde över havet med vad de än kunde. Många åkte med förhoppning om att få återkomma. Många slutade i en kall och våt grav.

Åren gick. De som stannat kvar fick överleva deportationer, tvångskollektiviseringar och hundratals andra meningslösa trakasserier som ledde till en ekonomisk efterblivenhet och ett samhälle i totalt skräck.

Åren med flitigt arbete förflöt också hos dem som lyckligt nådde den andra stranden. De arbetade

Minnesmärket, i form av en båt, invigdes den 20 september vid Aibolands museum.

Foto: Ingegerd Lindström

sig upp och tappade sitt hopp om att återigen få se sitt födelsehem.

70 år är en mycket lång tid. Under den tiden hinner människan gå genom hela sin livsbana. Från vaggan till graven. Och endast de starkaste – tack Gud – hann invänta dagen när hemlandet blev fritt igen.

90 % av dem som gått bort, vilar i frid långt borta från hemmet och hemlandet. Och tiden har stannat för deras del för länge sedan. De lever endast kvar i våra egna, våra ättlingars och i de kvarblivnas minnen.

Invigning av minnesskepp

De nordiska folken har flera traditioner. En av dem är skeppssättning.

Tidigt i våras föddes idén om att anlägga en minnesbåt av stenar i Hapsal, i trakten av Gamla Hamnen varifrån så många avseglade till det stormiga havet med fruktan och vemod. En minnesbåt främst

över 7 000 estlandssvenskar, men inte endast för dem.

Våren och sommaren gick åt till diskussioner och planläggning, därefter, i augusti började bygget. Uppropet om att skicka grå granitblock för att bygga båten, med vikt upp till 200 kilo, besvarades i alla forna Aibobygder.

Stenar hämtades av folk i Nuckö, Rickul, Vippal, Rågö, Odensholm, Nargö, Ormsö och Runö.

Skickliga byggmästare formade en skeppskontur av stenar, med en längd på sex och bredd på drygt två meter, som placerades på en halvmeterhög sandbädd. Sandhögen omkring båten täcktes dels med gräs, dels med kullerstenar. En blygsamt slipad stentavla, med texter på två språk, uppmanar oss att minnas dem som aldrig återsåg sitt hemland.

Och så kom dagen då minnesmärket invigdes. Den 20 september, på parkeringsplatsen utanför Aibolands museum med klarblå

himmel, loj vind och blåsmusik. Minnesgudstjänsten i Hapsal domkyrka började klockan 12 och stenbåten invigdes klockan 13.30.

Flera namnkunniga diplomater, politiker och präster, ett hundratal stadsbor och blåsorkestern i Hemvärnets Pärnu-kompani hade tackat ja till inbjudan. Nationalsången sjöngs.

Uniformsklädda hemvärnsmän tog det symboliska seglet från minnesmärket, i sina tal mindes båtflyktingarna med vackra ord av den estniska riksdagens vice talman Laine Randjärv, Sveriges ambassadör i Estland Anders Ljunggren och andra. Minnesmärket välsignades av estniska-lutheranska kyrkans ärkebiskop, Andres Pöder, prosten i Läänemaa, Tiit Salumäe och kyrkoherden i S:t Mikaelskyrkan i Tallinn, Patrik Göransson. Barn

från sångstudion ”DO-RE-MI” under ledning av Anne Päsuke, uppträdde och gav sitt bidrag till den festliga stämningen.

Museipersonalen på Aibolands museum nedlade de första blommorna och tände ljus vid det nya minnesmärket. Museichefen Ülo Kalm höll ett tacktal med hyllningsord till alla som med råd och kraft bidragit till stenbåtens tillkomst och gett en extra feststämning och tyngd till invigningsceremonin med sitt deltagande.

Hemvärnets Läänemaa-kompani bjöd alla deltagare, cirka 200 personer inklusive de medverkande och publiken, på en rejäl portion varm soldatsoppa. Klockan tre ljöd de sista tonerna från musikkåren.

Evenemanget förevigades och utformades till en nyhetssändning

av Ivar Soopan, korrespondent i Estlands rundradio.

Är det något mer att tillägga? Kanske att det var blygsamt med blommor och ljus på invigningsdagen. Jag vill gärna tro och hoppas att människor funderar över vad detta minnesskepp betyder för dem själva och att de kommer hit för att minnas dessa tusentals släktingar och vänner till vars grav de kanske aldrig hinner med blommor t.ex. i Toronto, Adelaide, New York. Men också de i Stockholm, som blev ett nytt hemland för tusentals flyktingar från Estland, som alltjämt ligger på den andra stranden. Fast många gånger ”närmare” än för 70 år sedan.

Avslutningsvis – jag har föreslagit Aibolands museum om att börja fira Alla själars dag. Ett hundratal ljus och andäktig musik, i den mörka höstkvällen den 2 november, skulle på ett värdigt sätt påminna om alla de som flydde över havet.

Foto: Ingegerd Lindström

Invigningstalet hölls av den estniska riksdagens vice talman Laine Randjärv. Bakom henne står barnkören DoReMi från Hapsal som bjöd på vackra sånger.

Efter invigningsceremonin bjöd Läänemas hemvärn på soppa och bröd på gården till museet.

Möödunud aegade mälestuseks

Toivo Tomingas

Aeg on kiire veerema. Selles ütlemisses pole ju midagi uut. Oma igapäevatöodes me sellele väga ei mõtle. Küll aga tabab meid ehmatuse, kui täitub ümmargune arv aastaid sündmustest, mis olid pöördelised igapäevale neist, kes siis sündmuste keerises olid. Mõnikord on niisugused saatuslike sündmuste juubelid nukraks tähtpäevaks lausa paljudele rahvastele.

Tänavu sügisel möödus 70 aastat päevist, mil sügistormides Läänemeri oli täis sadu ja tuhandeid suuremaid ja väiksemaid paate ja laevukesi, raskes koormas oma põliselt kodumaalt lahkuvaist lihtsaist, töökaist inimestest ja nende kompsudest. Karm aeg oli. Sõda, mis kolm aastat varem oli veerenud itta ja viinud punavõimu, tuli tagasi. Tuli kurjakuulutava tigiduse ja kättemaksuhimulise vallutussõjana. Oli palju neid, kes arvasid naiivselt, et on uue võimude süütuks ja eks tööväge ja leiba tahavad punasedki. Oli palju neid, kes korjasid kompsud ja põgenesid üle mere, millega vaid said. Väga paljud läksid lootusega naasta. Paljud said külma ja märja haua.

Läksid aastad. Kojujäänule langes osaks üle elada küüditamised, sundkolhoosistamised ja sajad muud mõttetud kiusamised, mis viisid majandusliku mahajäämuse ja totaalselt hirmunud ühiskonnani.

Läksid aastad kiireis töödes ka neil, kes õnnelikult teisele rannale

Ülo Kalm asetab koos Anu Raagmaa ja Eva Mägeriga mälestuslaeva juurde pärja.

Foto: Ingegerd Lindström

jõudsid. Ennast uuesti üles töötasid ja usu, taas kord sünnikoju jõuda, kaotasid.

70 aastat on väga pikk aeg. Selle ajaga jõuab inimlaps läbi käia kogu elutee. Sünnist surmani. Ja vaid kõige tugevamad on, tänu Jumalale, jõudnud ära oodata päeva, mil kodumaa jälle vaba.

90 % neist, kes läksid, puhkavad igavest und kaugel kodust ja kodumaast. Ju ammugi on aeg nende jaoks peatunud. Nad elavad vaid meie, järglaste ja allesjäänute mälestustes.

Põhjala rahvail on mitmeid traditsioone. Üks neist on laeva kontuuridega kivikalme.

Tänavu varakevadel tekkis idee rajada niisugune kividest mälestuslaev Haapsallu. Sinna Vana-Sadama kanti, kust nii paljud lahkusid rahutule merele, hinges hirm ja ahastus. Mälestuslaev eelkõige 7000 rannarootslasele, kuid mitte ainult neile.

Kevad ja suvi kuluvad aruteludele ja planeerimisele, siis, augustis algas ehitus. Üleskutsele, saata laeva ehituseks halle graniidirahne, kaaluga kuni 200 kilo, vastasid kõik iidse Aibolandi asulad.

Kive tõid Noarootsi, Riguldi, Vihterpalu, Pakri saarte, Osmussaare, Naissaare, Vormsi ja Ruhnu rahvas.

Ehitusmeeste osavus vormiski kividest laevakontuuri, pikkusega 6 ja laiusel ligi 2 meetrit, paigutades selle poole meetri kõrgusele liivapadjale. Pooles osas kaeti liivaküngas paadi ümber rohelise murumattaga, pooles osas munakivisillutisega. Tagasihoidlik poleeritud kiviplaad kahe keeles tekstiga laeva ahtrikivil kutsub mälestama neid, kes enam iialgi kodumaad ei näinud.

Ja siis saabus mälestusmärgi avamise päev. 20. september, säravsinise taeva, laisa tuulekese ja puhkpillimuusikaga Rannarootsi

Muuseumi ees parklas. Mälestus-teenistus Haapsalu Toomkirikus algas kl. 12, kivilaeva avamine kl. 13:30

Kutse olid vastu võtnud mitmed nimekad diplomaadid, poliitikud ja vaimulikkonna esindajad, sadakond inimest linnarahvast ja Kaitseliidu Pärnu Maleva puhkpilliorkester. Kõlas hümn.

Kaitseliidu mundrikandjad viisid mälestusmärgilt sümboolse purje, sõnavõttes mälestasid paadipõgenikke hea sõnaga Riigikogu asespiiker, pr. Randjärv, Rootsi suursaadik Eestis, hr. Ljunggren ja teised. Mälestusmärgi õnnistasid EELK peapiiskop hr. Pöder, Lääne praost hr. Salumäe ja Püha Miikaeli koguduse õpetaja hr. Göransson. Sündmuse pidulikkusele andsid omalt poolt tubli panuse laulustuudio „DO-RE-MI“ laululapsed õp. Anne Pääsukese juhendamisel.

Esimesed lilled ja küünlad uue mälestusmärgi juurde asetas Rannarootsi Muuseumi rahvas. Direktor hr. Kalm pidas aga tänukõne, kus kiitis kõiki, kes nõu ja jõuga kivilaeva valmimisele kaasa aitasid ja oma kohalolekuga avatseremoniale pidulikkust ja kaalu lisasid.

Foto: Ingegerd Lindström

Kaitseliidu Lääne Malev pak- kus kõigile kohaletulnuile, keda oli kokku koos tegelaste ja publikuga ca 200 inimest, tubli portsu sooja sõdurisuppi. Kell kolm kõlasid viimased helid puhkpilliorkestrilt.

Sündmuse jäädvustas vide- osse ja vormistas uudiseks ERR Lääne-Eesti korrespondent, hr. Soopan.

Mida veel lisada? Vast seda, et avamispäeval oli lilli ja küünlaid vähevõitu. Tahaks väga loota, et inimesed mõtestavad mälestus- laeva tähenduse oma jaoks lahti ja tulevad siia, mälestama neid tuhandeid sugulasi ja sõpru, kelle hauale nad ehk lilledega kunagi ei jõua. Näiteks Torontosse, Adelaide, New Yorki. Aga ka Stockholm, mis sai uueks koduks tuhandele Eestist lahkunuile, on ikka mere teisel rannal. Kuigi kordades „lähemal“ kui 70 aastat tagasi.

Lõpetuseks. Tegin Rannarootsi Muuseumis ettepaneku, hakata tähistama Mälestuslaeva juures Hingedepäeva. Sajad küünlad ja harras muusika 2. novembri mustas sügisõhtus oleks väärikas mälestus kõigile, kes läksid.

Tervituskõne pidas ka Rootsi suursaadik Anders Ljunggren

Laeva õnnistasid sisse Patrik Göransson Tallinna Rootsi-Mihkli kirikust, EELK peapiiskop Andres Pöder ja praost Tiit Salumäe.

SOV esimees Margit Rosen Norlin pidas lühikese kõne ja andis Ülo Kalmule kingituse. Pildil koos naisaarlase Maj Malmströmiga.

Minneshögtid i Tallinn

Ingegerd Lindström

Söndagen den 21 september var det så dags för ännu en minnesceremoni. Denna gång i S:t Mikaelsskyrkan i Tallinn. Det började med en gudstjänst i kyrkan där Patrik Göransson var officiant. Han assisterades av prosten Tiit Salumäe från Hapsal. Gudstjänsten avslutades med att alla fick tända ett ljus till minne av de som omkom på havet under flykten. Det blev en stämningsfull minut där alla samlades runt ljusbärarna.

Efter gudstjänsten samlades alla utanför kyrkan för att plantera en ek till minne av flykten 1944. De som fick den stora äran att plantera trädet var SOV Sveriges ordförande Margit Rosen Norlin och kyrkorådets ordförande Toomas Lilienberg. De grävde, planterade och vattnade den nya eken som

förhoppningsvis skall påminna om den stora flykten 1944 i många, många år framåt.

Efter trädplanteringen samlades alla på Ockupationsmuseet för kyrkkaffe och en presentation av den nya boken ”Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön”. Boken är en sammanställning av de flyktberättelser som funnits i

SOV:s arkiv sedan 40-talet samt med en förteckning över samtliga estlandssvenskar som flydde från Estland mellan 1940-1945. Margareta Hammerman, som är den som sammanställt detta, var också den som presenterade boken. Intresset var stort och många hade frågor runt boken. Så avslutades denna minnesdag i Tallinn.

Toomas Lilienberg och Margit Rosen Norlin fick den stora äran att plantera den nya eken vid S:t Mikaelsskyrkan i Tallinn.

Au istutada Tallinna Rootsi-Mihkli kiriku juurde uus tamm langes Toomas Lilienbergile ja Margit Rosen Norlinile.

Foto: Ingegerd Lindström

Nad kaevasis augu, istutasid ja kastsid tamme, mis loodetavasti jääb meenutama 1944. aasta suurt põgenemist paljudeks aastateks.

Pärast puu istutamist koguneti Okupatsioonide muuseumi kirikukohvile ja uue raamatu „Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön” esitlusele. Raamatusse on koondatud SOV arhiivis 1940. aastatest hoitud põgenemislööd koos kõikide Eestist 1940.–1945.

aastal põgenenud rootslaste nimekirjaga. Raamatut esitles selle autor Margareta Hammerman. Kuulajate huvi oli suur ja raamatu kohta esitati palju küsimusi. Sellega Tallinnas toimunud mälestuspäev lõppes.

Mälestuspäev Tallinnas

Pühapäeval, 21. septembril toimus veel üks mälestustseremoonia, seekord Tallinna Rootsi-Mihkli kirikus. See algas jumalateenistusega kirikus, mida teenis Patrik Göransson. Teda assisteeris praost Tiit Salumäe Haapsalust. Teenistuse lõppedes avanes kõigil võimalus süüdata küünal nende mälestuseks, kes põgenemise ajal merel hukkusid. Hetk küünlaaluste ümber oli liigutav.

Pärast jumalateenistust koguneti kiriku õue istutama 1944. aasta põgenemise mälestustamme. Puu istutamise au langes SOV esimehele Margit Rosenile ja kirikunõukogu esimehele Toomas Lilienbergile.

Redan 70 år i Sverige!

Hembygdsdagen på Historiska Museet i Stockholm.

Toivo Tomingas

Jag blev angenämt överraskad när jag fick en elegant inbjudan med posten – att delta i estlands-svenskarnas minnesevenemang i Barockhallen på Historiska museet den 30 augusti.

Jag var säker på att det var flera som också hade bjudits in, och så började jag leta efter reskamrater. Det visade sig att också Ülo Kalm och Jorma Friberg från Aibolands museum och Patrik Göransson från svenska S:t Mikaelsförsamlingen i Tallinn skulle göra samma resa.

Mina medresenärer i hytten var kvicka samtalskamrater och sjöresan gick oväntat snabbt.

Vi tog taxi från hamnen och var tidigt på museet på Narvavägen. Dörrarna hade redan öppnats och förberedelserna för minnesdagen pågick för fullt. Margareta Hammerman höll på att sätta upp bokdisken, Jorma och Ülo fick genast sysselsättning med att sätta upp en pannå som har blivit känd vid namn Aibotapeten. Patrik hade en cello med sig. Minsann, Peeter Paemurru väntade ivrigt på sitt musikinstrument på museet. Snart började Piia och Peeter Paemurru med samspelsövningar eftersom pianot i salen redan var på plats. Från arrangörernas sida arbetade Monica Ahlström flitigt och även andra som jag tyvärr inte längre kommer ihåg vad de hette.

För att beskriva salen som kallas för Barockhallen så handlar det om en ståtlig sal med högt i tak som har anpassats till en aktivt verkande

Här anländer Jorma Friberg, Ülo Kalm och Patrik Göransson till minneshögtiden i Stockholm.

Foto: Toivo Tomingas

kyrka med mått på ca 15x35 m, i vars ena ände ligger ett altare och i den andra änden en körläktare med orgeln. Väggarna är utsmyckade med ståtliga träsniderier som hämtats till museet från gamla kyrkor i Sverige. Tydligt används salen ofta som konsertsal, det ser man på att det finns en scen längs långsidan och ett par hundra moderna stolar som lätt och snabbt kan omplaceras. Placeringen den aktuella dagen såg ut så att i salens mitt, framför scenen fanns fri golvyta på en fjärdedel av salens längd. Rader av stolar, ett hundratal sittplatser på den ena och ett hundratal på andra sidan vette mot mitten. Cirka 20 meter av den motsatta sidan från scenen togs upp av Jormas Aibotapet.

Tidpunkten då evenemanget började, klockan 13, var alla sittplatser helt upptagna. Men från lokalerna bredvid hämtades extra stolar och trots att det var en

smula trångt var det ingen som var tvungen att stå.

Programmet var innehållsrikt och intressant. Efter inledande ord av värden, SOV, föreläste historikern Jonathan Lindström vars synpunkter om svenskarnas bosättning på västra Estlands öar och kust inte helt överensstämmer med tidigare teorier men är desto intressantare.

Efter det lämnades ordet till Jorma Friberg som talade om Aibotapetens tillkomst. Margareta Hammerman presenterade en omfattande bok som nyligen hade blivit färdig och som ger en mycket detaljerad översikt över estlands-svenskarnas flykt från Aibokusten för 70 år sedan och namn och födelsedatum på närmare 7 000 personer och namn på de fartyg varmed man anlände till Sverige. (Nu vet jag att min moster Hilda kom till Sverige i gruppen 105, den

17 november 1943.) Tal och musik avlöste varandra. Paret Paemurru spelade och Raul Targamaa sjöng. På talharpan spelade den högst begåvade och fascinerande Sofia Joons och till min överraskning även vackra kantelespelare från Nuckö. En sevärdhet för sig var folkdanslaget i Rågödräkter vars uppträdande blev en succé. Dessa lite äldre rågöbor är fortfarande lätta på foten och ungdomligt energiska. Jag blev avundsjuk!

Paus. Snabbt och smidigt fick alla närvarande, enligt min beräkning cirka 250 personer, en lätt måltid och programmet fortsatte.

Evenemanget avslutades av ledande funktionärer som tackade dem som kommit och informerade om ytterligare planer och pågående projekt. Åter på båten, konstaterade vi sorgset att medelåldern på deltagarna på evenemanget låg nära 70 år. Hur många av oss samlas om 10 år? Vem ska dansa och sjunga då?

Tiden är skoningslös men jag vill ändå hoppas att dagens svenskättlingar i yngre medelåldern träder in i en ny livsfas där intresset för deras rötter vaknar, växer och ger en ny betydelse och mening med livet.

Jag fick träffa många goda bekanta. Vidarebefordrade hälsningar från min gamla mor (96 år) och tog hälsningar med mig tillbaka till henne. Hjärtligt tack till dem som anordnade och bjöd in! Aitäh!

Juba 70 aastat Roots!s!

Kodukandipäev Stockholmi Ajaloomuuseumis.

Toivo Tomingas

Olin meeldivalt üllatunud, kui augusti keskel tõi post mulle uhke kutse – osaleda eestirootslaste mälestusüritusel Stockholmis, Historiska Museeti Barockhallis 30. augustil.

Olin kindel, et kutsutuid on teisi, seepärast asusin reisikaaslast otsima. Selguski, et sama tee on plaanis ka hr. Ülo Kalmul ja hr. Jorma Fribergil Rannarootsi Muuseumist ja hr. Patrik Göranssonil Püha Miikaeli kogudusest.

Kajutikaaslastel olid vaimukad vestluskaaslastel ja merereisimöödu ootamatult kiiresti.

Võtsime sadamast takso ja olime varakult Narvavägenil, muuseumis. Uksed olid juba lahti ja ettevalmistused mälestuspäevaks käisid täie hooga. Margareta Hammermann sättis üles raamatuletti, Jorma ja Ülo said kohe tööd Aibotapeedi nime all tuntuks saanud pannoo ülesseadmisel. Patrikul oli kaasas tšello. Muuseumis selgus, et hr. Peeter Paemurru oligi pilli juba

ootamas. Kohe alustasidki Piia ja Peeter kokkumänguharjutusega, sest klaver oli saalis ju ilmselt pidevalt kohal. Usinasti kureeris ja toimetas korraldajate poolelt pr. Monica Ahlström ja teisedki, keda ma kahjuks nimepidi enam meenutada ei suuda

Kui kirjeldada saali, mida kutsutakse barokkhalliks, siis tegemist on tegevkirikuks kohandatud soliidse, kõrge saaliga, mõõtudes umbes 15 x 35 m, mille ühes otsas on altar ja teises koorirõdu koos oreliga. Seinu kaunistavad mitmelt poolt Rootsi vanadest kirikutest muuseumi toodud mastaapsed puidulõikekunsti teosed. Saal on ilmselt sageli kasutusel ka kontserdipaigana, millest annavad aimu lava saali pikiseina ääres ja paarsada moodsa aja tooli, mida saab lihtsalt ja kiiresti ümber paigutada. Seekordne paigutus oli nii, et saali keskel, lava ees, oli veerand saali pikkusest vaba põrandat. Toolide read, sadakond istekohta ühelt ja teine sada teiselt poolt vaatasid

keskele. Lava vastasseinast haaras umbes 20 meetrit Jorma kujundatud Aibotapeet.

Ajaks, kui üritus algas, kl.13, olid kõik istekohad viimseni hõivatud. Aga kõrvalruumidest toodi kergistmeid juurde ja kuigi oli isegi pisut kitsas, ei jäänud püsti seisma keegi.

Programm oli ette valmistatud sisutihe ja huvitav. Pärast avasõnu korraldajailt SOV-st, esines ajaloolane Jonathan Lindström, kelle seisukohad rootslaste asumisest Lääne-Eesti saartele ja rannikule ei lange üks-ühele kokku varasemate arvamustega, kuid on seda huvitavamad.

Järgemööda said sõna Jorma Friberg, kes rääkis vaippannoo sünnist, Margareta Hammermann tutvustas mahukat raamatut, mis värskelt valmis saanud ja annab väga detailse ülevaate eestirootslaste lahkumisest Aibolandi rannadelt 70 aastat tagasi ja ligemale 7000 isiku nimed, sünnidaatumid

ja laevad, millega Rootsi jõuti. (Nüüd tean minagi, et tädi Hilda jõudis Rootsi grupis nr. 105, 17. novembril 1943). Kõned vaheldusid muusikaga. Esinesid Paemurrud, laulis Raul Targamaa.

Talharpal esines üliandekas ja võluv Sofia Joons ja minu jaoks üllatusena ka Noarootsi kaunid kandlemängijad. Omaette vaatemänguks kujunes menukas etteaste Pakri rahvarõivais rahvatantsurühmalt. Enamuses eakad pakrilased on säilitanud kergejalgsuse ja noorusliku tarmu. Teeb kadedaks!

Vaheaeg. Kiiresti ja ladusalt said kõik kohalolnud, minu rehkenduse järgi umbes 250 inimest, kerge eine ja programm jätkus.

Ürituse lõpetasid juhtfunktsionärid, kes tänasid kohaletulnuid ja andsid teada, mis veel kavas ja teoksil. Jälle laeval, nentisime nukrusega, et üritusel osalenute keskmine vanus on 70 eluaasta lähedal. Kuipalju on meid kümne aasta pärast kokku tulemas? Kes tantsib ja laulab siis? Aeg teeb oma armutut tööd, kuid tahaks siiski loota, et tänased nooremas keskeas

eestirootslaste järglased jõuavad ikka, mil huvi oma juurte vastu tärkab, süveneb ja annab elule uut sisu ja mõtet

Sain kokku paljude heade tuttavatega. Andsin üle tervitusi oma eakalt (96) emalt ja tõin tervitusi tallegi. Olen südamest tänulik korraldajaile ja kutsujaile! Tack för senast!

Många hade kommit för att delta på SOV:s Hembygdsdag på Historiska museet i Stockholm.

För musiken svarade Sofia Joons, Pii och Peter Paemurru samt Raul Targamaa.

Foto: Toivo Tomingas

Ny bok

Ingegerd Lindström

Lördagen den 20 september, direkt efter invigningen av minnesbåten på Aibolands museum, presenterade Toivo Tomingas sin nya bok "Vormsi veri".

Toivo fick idén att sammanställa dikter och sånger, av författare som har sina rötter på Ormsö, i mars i år. Boken innehåller också några berättelser och minnen. För den som själv spelar ett instrument finns även noter till vissa sånger. De olika författarna är Silvi-Astrid Mickelin, Elvi Benno, Verner Friberg, Anders och Sven Ahlström,

Tiina Koppelmaa, Agneta Öman och Toivo själv. I slutet av boken finns även en del bilder från Ormsö.

Presentationen startade med ett kort tal av Kersti Brandt från Hapsals stadsbibliotek. Hon har varit till god hjälp åt Toivo under bokens tillkomst. Efter att Toivo presenterat boken bjöds åhörarna på sång och musik av Verner Friberg. Efter det läste några av författarna sina egna dikter. Det var Elvi Benno, Silvi-Astrid Mickelin och Tiina Koppelmaa.

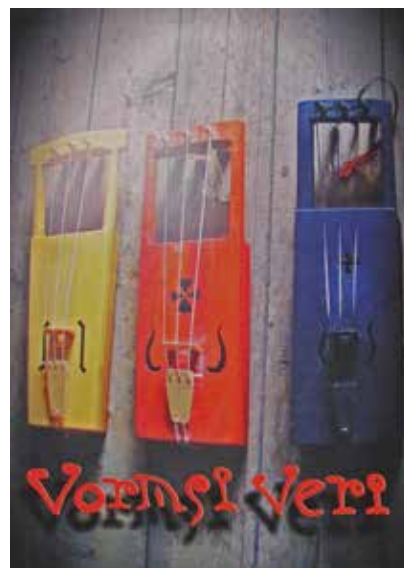
Konferensrummet på museet var fullt och alla gästerna fick också i slutet lyssna till Sirje Kaasik som spelade och sjöng några av de visor som finns i boken. Ülo

Kalm tackade Toivo för att han sammanställt boken och för att han valde Aibolands museum för att presentera den på.

Boken är betydelsefull då Toivo samlat in dikter som kanske annars hade fallit i glömska. Genom boken lever berättarkulturen vidare och kan glädja många generationer av ormsöbor. Boken kan köpas på Aibolands museum och i S:t Mikaelsskyrkan i Tallinn och kostar 15 euro.

Två av författarna, Tiina Koppelmaa och Silvi-Astrid Mickelin, skriver autografer i böckerna.

Toivo Tomingase uus raamat "Vormsi Veri".

Foto: Ingegerd Lindström

Uus raamat

Ingegerd Lindström

Laupäeval, 20. septembril, kohe pärast mälestuspaadi sisseõnnistamist Rannarootsi muuseumis esitles Toivo Tomingas oma uut raamatut „Vormsi veri“.

Möte panna kaante vahele luuletused ja laulud autoritelt, kelle juured on Vormsis, tekkis Toivol tänavu kevadel. Raamat sisaldab ka jutustusi ja mälestusi. Selle jaoks, kes ise pilli mängib, on mõne laulu juures ka noodid. Raamatu autorid on Silvi-Astrid Mickelin, Elvi Benno, Verner Friberg, Anders ja Sven Ahlström, Tiina Koppelmaa,

Agneta Öman ja Toivo ise. Raamatut lõpus on ka omajagu Vormsi-temalisi fotosid.

Esitluse alguses pidas lühikeste kõne Kersti Brandt Haapsalu linnaraamatukogust, kes oli olnud Toivole raamatu valmimise ajal suureks abiks.

Pärast seda, kui Toivo oli raamatut tutvustanud, laulis ja musitseeris kuulajatele Verner Friberg. Seejärel lugesid mõned autoritest – Elvi Benno, Silvi-Astrid Mickelin ja Tiina Koppelmaa – oma luuletusi.

Muuseumi konverentsituba oli rahvast täis ja esitluse lõpus kuu-

lasid külalised ka Sirje Kaasikut, kes esitas mõned raamatus olevad laulud. Ülo Kalm tänas Toivot raamatu koostamise ning selle esitlemise eest Rannarootsi muuseumis.

Raamat on tähtis, kuna Toivo on kogunud sellesse luuletused, mis oleks muidu unustusse vajunud. Raamatu kaudu elab jutustamiskultuur edasi ja võib rõõmustada paljusid vormsilaste põlvkondi. Raamatut saab osta Rannarootsi muuseumis ja Tallinna Rootsi-Mihkli kirikus ning selle hind on 15 eurot.

År 2014 på Aibolands museum

Ülo Kalm

Museets evenemangsår inleddes den 22 februari med en familjedag med tillverkning av is- och vass-skulpturer som samtidigt var början på Hapsals 735-årsjubileum. Trots blåsvädret var det många barnfamiljer som deltog i familjedagen; barnens favoritattraktioner var iskarusseller som var upptagna hela dagen. Under handledning av museets personal fick de intresserade skära vass på förfädernas vis. Tillsammans tillverkade man bokstäver och siffror av vass och bildade en ord- och sifferkombination, "Haapsalu 735", som lämnades kvar på isen som en påminnelse om den trevliga dagen. Evenemanget anordnades i samarbete med Hapsals Kulturcentrum och med bidrag från Hapsals kommunstyrelse.

Museets båt, jalan "Vikan", som för tio år sedan, 2003, kom till under Jorma Fribergs hand, har presenterat sjöfartstraditioner i årtal. Men varje sak åldras, också jalan behövde renoveras och få en ny motor. Tack vare bidrag från Volvo Pentas fabrik köpte vi en ny motor åt jalan och Jorma Friberg bytte ut en stor del av däckkonstruktionen. Till sommaren var de planerade arbetena klara och de intresserade kunde återigen bege sig på utflykt på Hapsalviken.

Eftersom museet har sammanlagt fyra träbåtar som behöver tjäras årligen innan sjösättning, så anordnade vi en talkodag för tjärning den 12 april där alla fick vara med och så blev museets båtar tjärade på en dag. Ännu så sent som flera veckor efter talkon spred sig

den härliga tjärdoften på museets innegård.

En av de största utmaningarna var förberedelser och invigning av den nya grundutställningen den 8 maj. Den nya utställningen erbjuder gästerna en möjlighet att bekanta sig, genom bild och text både på estniska och svenska, med varje svenskbygd, kompletterade med tematavlor om skolhistoria, folkmål, byggnadsarkitektur, jakt/fiske osv. Vid förberedelser av den nya utställningen bidrog bl.a.

En dag med rökt fisk på Aibolands museum.

Foto: Toivo Tomingas

professor Göran Hoppe från Sverige och praktikant Hanna Strandberg från Finland. Stort tack till alla.

Temadagarna med rökt fisk som redan har blivit en tradition, inleddes den 26 april med strömmingsdagen där "Verner från Ormsö" svarade för kulturprogrammet. Nästa temadag – om näbbgädda ägde rum den 24 maj och innehöll

bl.a. en stämningsfull konsert av Agriakören från Sverige.

Den 9 augusti så var det dags för årets sista temadag med flundra där alla deltagare fick njuta av en konsert med estniska dragspelare och äta rökt flundra i tre timmar.

Museet deltar i projektet "Riverways" som stöds av det estniskt-lettiska programmet. Inom projektets ramar placerades en extra 26 meter lång flytande pir i betong för bättre bevaring och exponering av museets träbåtar. Fortfarande är det problematiskt med farvattnet som har fyllts med gyttja under åren och behöver muddras.

Den 4–6 juni deltog vi för andra året i kulturdagarna i Houtskär på Åbolandet där vi öppnade Arvo Tarmulas fotoutställning "En dag

på Runö" och presenterade det estlandssvenska kulturarvet och sålde hantverk och böcker på marknadsdagen. Museets deltagande blev möjligt tack vare bidrag från Svenska Kulturfonden.

Den 16–18 juni så anordnade vi för tredje gången talko på Korsgården på Runö. Om det första året var endast fyra deltagare så hade antalet i år blivit 27. Första kvällen öppnade vi två fotoutställningar: den ena var fotoutställningen, "Stunder på Runö" av en lokalbo, Priit Kapsta, och den andra var "Den gamla kyrkan på Runö 375 år", av Sirje Simson och museets egna anställde Andre Nõu.

Den andra talkodagen delade talkodeltagarna in sig i grupper. Den första gruppen av damer,

bl.a. den svenska ambassadörens hustru Barbro Allart Ljunggren började med klädhuset. Samtliga föremål togs ut, rengjordes och registrerades. Klädhuset städades och till kvällen låg föremålen igen på sin plats. Den andra gruppen bildades av övervakningsnämnden för museisamlingar vid Kulturministeriet tillsammans med museets personal som kontrollerade föremålssamlingarna och dess tillstånd i museets utställningshus.

Den tredje gruppen sysslade med det svåraste. Ur jorden grävde de upp den gamla stengårdsgården som fick ett nytt underlag och till kvällen var den mer än 10 meter långa stengårdsgården återställd. I stengårdsgårdens återställande deltog svenska ambassadören Anders Ljunggren personligen.

Den fjärde gruppen talkodeltagare rensade stallet, som i fjol hade fått ett nytt vasstak, från skräp för att man ska kunna påbörja vidare reparationsarbeten nästa år. Vi vill nämligen inrätta lokaler för museets personal, ytor för sidofunktioner och förvaringsrum för samlingar i det gamla stallet.

Tillsammans rensades brunnen, som fått nya brunnskar i fjol, från skräp och sediment och den tömdes flera gånger på vatten. Nu har vi också rent dricksvatten.

Talko på Kors 2014 kommer att påminnas om av ett, på museets innegård, planterat äppelträd.

Tack vare bidraget från programmet för öarnas traditionella kulturmiljö och svenska ambassaden samt alla duktiga talkodeltagare lyckades vi gemensamt utföra ett stort arbete vid Korsgården i år.

Den 28–29 juli deltog Jorma Friberg i firandet av St. Olofsdagen på Ormsö och dokumenterade dess evenemang, som en del av det

estlandssvenska kulturarvet för eftervärlden, i bild och på video.

Den 2 augusti firade vi tillsammans med Klottorps byförening 155-årsdagen av Johan Nymanns födelse, en viktig estlandssvensk kulturpersonlighet. Museet iordningställde Johan Nymanns grav på Nuckö kyrkogård och hjälpte Klottorps byförening att placera namnskyltar till byns gårdar. Vid Johan Nymanns grav påminde vi om hans insats till det estlandssvenska kulturarvet och tände ett minnesljus. Tillsammans med Johan Nymanns släktingar nedlade vi en blomma på Klockaregårdens plats där han bodde. Därefter deltog vi i Klottorps byträff och besökte innergården i Johan Nymanns födelsehem. Tyvärr är såväl födelsehemmet som Klockaregårdens byggnader förstörda.

Den 20–24 augusti deltog museets intendent Anu Raagmaa och ”torsdagstanternas” representanter Ene Smöslova, Sirje Johannes, Aili Umda och praktikant Hanna Strandberg för tredje gången på hantverksveckan på Åbolands hantverksmuseum där de presenterade estlandssvenska hantverkstraditioner.

Den 22 augusti undertecknade jag kontraktet med företaget Saare Tare OÜ som vunnit den offentliga upphandlingen för reparationsarbetet på Korsgårdens långhus tak och arbetet kunde påbörjas. Det nya vasstaket ska vara färdigt till jul.

Takreparationen kostar 57 837,60 euro, vartill kommer kostnader för förberedelse och genomförande av upphandlingen, byggnads- och fornminnesövervakning och expertutlåtande. Av expertutlåtandet om tillstånd av byggnadskonstruktioner, som beställts enligt

förslag av byggnads- och fornminnesövervakningstjänsten, framgick behov av kompletterande arbeten. Kompletterande arbeten är nödvändiga för att öka hållbarheten, av långhusets takkonstruktion och timmerväggar, för belastning av det nya vasstaket även vid extrema väderleksförhållanden. På vårarna då takets tyngd ökar betydligt på grund av den stora snömängden som samlar sig på taket, finns det en risk att konstruktionerna rasar in.

Reparationsarbetet på taket till Kors långhus blev möjliga tack vare bidraget från Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur, 50 000 SEK (5 406,2 €) och bidraget från estniska kulturdepartementet, 60 580 €.

I samarbete med Estlandssvenska Kulturförvaltningen firades den 20 september 70-årsdagen till den stora flykten i Haapsalu. Vi invigde ett minnesmärke över de som blev tvugna att fly från sitt hemland 1944. Minnesmärket föreställer en flyktingsbåt i naturstenar. Med sin egen sten bidrogs båtbygget av alla svenskbygder från Nargö till Runö. Stort tack!

Medan ångbåten ”Kallis Mari” visslade, befriade Hemvärnets medlemmar i Läänemaa kompani minnesmärket från det segelliknande höljet. Minnesmärket invigdes av ärkebiskop Andres Pöder, prost Tiit Salumäe, kyrkoherde Patrik Göransson.

Stort tack till alla som sponsrat evenemanget – Estlands kulturkapital, Estlandssvenskarnas kulturförvaltning, Haapsalus kommunstyrelse, Läänemaas länsstyrelse, Läänemaas prosteri, Hemvärnets Läänemaa-kompani och alla som anordnade. Se separat artikel på sidan 28.

Evenemanget avslutades med presentation av boken av Toivo

Tomingas, "Vormsi veri" (Ormsö blod) i museets konferenssal där alla medverkande tackades och alla som köpte boken, kunde få deras autograf i boken. Se separat artikel på sidan 36.

Den 5–11 oktober deltog museet tillsammans med jahtan "Runbjarn", från träbåtsföreningen "Vikan", i den årliga strömmingsmarknaden i Helsingfors där vi presenterade det estlandssvenska kulturarvet, Aibolands museum, Läänemaa, men också Runö och museets filial där. Avfärden från Hapsal, under kaptenen Mart Saarso skedde redan den 4 oktober och 16 timmar senare var vi framme i Helsingfors. En vecka skulle vi bo i jahtan på de gamla säljägarnas sätt

som var en hård påfrestning. Jahtas kajplats på strömmingsmarknaden var öppen ut mot havet så båten gungade i vågorna som ett nötskal. Efter återkomsten till hemlandet och till fast mark gungade marken i flera dagar under fötterna.

Museets personal fick hjälp på marknaden av museets sommarvolontär Ove Knekt från Finland, volontären Jaan Loos från Estland, praktikanten Hanna Strandberg. Jorma Friberg och Jaan Loos var tappra och klarade sig bra den veckan i jahtan.

Tack vare bidraget från Svenska Kulturfonden och samarbete med träbåtsföreningen "Vikan" blev det möjligt att i år delta för tredje

gången i strömmingsmarkanden i Helsingfors.

Den 25 november firar vi den traditionella rågösvenska Katarinadagen på museet och den 4 december anordnas en julverkstad där vi tillsammans ska tillverka juldekorationer från gamla vykort.

Snart är året slut. Det som vi kommer att minnas är vår anhörigas påtvingade flykt över havet för 70 år sedan, och många trevliga evenemang tillsammans med nya och gamla bekanta.

Ülevaade Rannarootsi muuseumi tegemistest aastal 2014

Muuseumi ürituste aasta avas jää- ja rooskultuuride valmistamise perepäev 22. veebruaril, mis oli ka sissejuhatajaks Haapsalu linna 735. juubeliaastale. Vaatamata tuulisele ilmale osales perepäeval palju noori peresid lastega, kelle jaoks kõige huvitavamaks atraktsiooniks said jääkarusellid, kus sõiduhuvilisi jagus terveks päevaks. Muuseumi töötajate juhendamisel said soovijad võimaluse esivanemate kombel sirbiga roogu lõigata. Üheskoos valmistati roost tähed ja numbrid, nendest moodustati sõna- ja numbrikombinatsioon „Haapsalu 735“, mis jäid lahe jääle toredat päeva meenutama. Üritus toimus koostöös Haapsalu Kultuurikeskusega ja tänu Haapsalu Linnavalitsuse toetusele.

Muuseumi paat, jaala „Vikan“, mis kümme aastat tagasi 2003.

aastal valmis Jorma Fribergi käe all, oli aastaid teeninud meretraditsioonide tutvustamisel. Iga asi kulub, nii vajas jaalagi remonti ja uut mootorit. Tänu Volvo Penta tehase toetusele ostime jaalale uue mootori ja Jorma Friberg vahetas suure osa dekieritusest uue vastu. Suveks said planeeritud tööd tehtud ja huvilistel oli taas võimalik jaalaga Haapsalu lähel huvisõite teha.

Kuna muuseumil on kokku neli puust paati, mis vajavad igal aastal enne vette laskmist tõrvamist, siis korraldasime 12. aprillil paaditõrvamise talgupäeva, kus kõigil avanes võimalus ise käed külge lüüa ja nii sai ühe päevaga muuseumi paadid tõrvatud. Veel mitu nädalat peale talgupäeva levis muuseumi õues meeldiv värske puutõrva lõhn.

Muuseumi üheks suureks väljakutseks oli uue püsinäituse val-

mistamine ja avamine 8. mail. Uus näitus pakub külastajale võimaluse tutvuda fotode ja tekstidega eesti ning rootsi keeles iga eestiroostlaste asualaga eraldi, millele lisanduvad teemastendid – koolihariduse, keelemurrete, ehitusarhitektuur, jahinduse-kalanduse jne. kohta. Uue püsinäituse valmistamisel olid meile abiks professor Göran Hoppe Rootsist ja praktikant Hanna Strandberg Soomest, suur tänu kõigile tehtu eest.

Juba traditsiooniliseks saanud suitsukalapäevad avas kevadel 26. aprillil räimepäev, kus kultuuriprogrammi pakkus „Vormsi Verner“. 24. mail toimus järgmine kalapäev – tuulehaugi päev, mida sisustas meeldejäädav kontserdiga Agriakoor Rootsist.

9. augustil toimus aasta viimane kalapäev – lestapäev, kus kõik

Agria koori esinimine

Foto: Toivo Tomingas

osalejad said 3 tundi nautida Eestimaa lõõtspillimängija kontserti ja suitsulesta.

Muuseum osaleb Eesti-Läti programmi toetatavas projektis „Riverways”, mille raames tänavu juunis paigaldati muuseumi ujuv-kail täiendavalt 26 m pikkune betoonujuvkai, et muuseumi puupaate paremini hoida ja eksponeerida. Probleemiks on jätkuvalt laevatee, mis on aastate jooksul mudaga täitunud ja vajab puhastamist.

4.–6. juulil osalesime teist aastat järjest Turu saarestiku Houtskäri Kultuuripäevadel, kus avasime fotograaf Arvo Tarmula näituse „Päev Ruhnus“ ja tutvustasime laadapäeval rannarootslaste kultuuripärandit ning müüsimise käsitööd ja raamatuid. Muuseumi osalemine sai võimalikuks tänu Rootsi Kultuurifondi toetusele.

16.–18. juulil korraldasime kolmandat korda Korsi talu heakorraltalgud Ruhnu saarel. Kui esimesel aastal oli osalejaid 4, siis tänavu osales 27 talgulist. Esimesel õhtul avasime kaks fotonäitust. Kohaliku mehe Priit Kapsta fotonäituse „Hetked Ruhnus“ ja muuseumi enda töötaja Andre Nõu ja Sirje Simsoni koostatud näitus „Ruhnu vana kirik 375“.

Teisel talgupäeval jagunesid talgulised gruppidesse. Esimene

grupp naisi, kelle seas oli ka Rootsi suursaadiku abikaasa Barbro Allart Ljunggren võtsid ette riide-aida, kõik esemed toodi välja puhastati ja registreeriti. Ait koristati ja õhtuks olid esemed leidnud koha tagasi aidas. Teise grupi moodustas

Kultuuriministeeriumi kogude järelevalvekomisjon koos muuseumi töötajatega, kes kontrollisid muuseumi näitusemajas olevaid eseme kogusid ja nende seisukorda.

Kolmas grupp tegeles kõige raskemaga. Maa seest kaevati välja vana kiviaed, millele tehti uus alus ja õhtuks oli üle 10 meetri pikkune kiviaed taastatud. Kiviaia taastamisel oli abiks Rootsi suursaadik Anders Ljunggren isiklikult.

Neljas grupp talgulisi puhastas eelmisel aastal uue rookatuse saanud lauda prahist, nii et järgmisel aastal saaks kohe edasiste remonditöödega alustada. Nimelt soovime endisesse laudahoonesse ehitada ruumid muuseumi töötajale, abiruumid ja fondihoidla.

Üheskoos puhastati eelmisel aastal uued kaevurakked saanud salvkaev prahist ja settest ning pumbati mitu korda veest tühjaks. Nüüd on meil ka puhas joogivesi olemas.

2014. aasta Korsi talguid jääb meenutama õule istutatud õunapuu „Liivi Kuldrenett“.

Tänu Saarte pärimusliku kultuurikeskkonna programmi ja Rootsi saatkonna osalisele toetusele ja kõigile tublidele talgulistele õnnestus tänavu Korsi talu juures ühiselt suur töö ära teha.

28.–29. juulil osales muuseumi poolt Jorma Friberg Vormsis Olavipäeva üritustel ja jäädvustas nii foto kui videona toimunud üritusi kui rannarootslaste kultuuripärandi olulist osa tulevastele põlvedele.

2. augustil tähistasime koos Suur-Nõmmküla külaseltsiga eestirootslastele olulise kultuuritegelase Johan Nymanni 155. sünniaastapäeva. Muuseum korras Johan Nymann haua Noarootsi kalmistul ja aitas Suur-Nõmmküla külaseltsil korraldada küla taludele nimeviitade paigaldamist. Johan Nymanni haul meenutasime tema panust eestirootslaste kultuuripärandisse ja süütasime mälestusküünla. Koos Johan Nymanni sugulastega aetasime lille köstritalu asemele, kus ta elas. Seejärel osalesime Suur-Nõmmküla külapäeval ja käisime Johan Nymanni sünnikodu õues. Kahjuks nii sünnikodu kui ka köstritalu hooned on hävinenud.

20.–24. augustil osalesid muuseumi peavarahoidja Anu Raagmaaja „neljapäevamemmede“ esindus Ene Smõslova, Sirje Johannes, Aili Umda ja praktikant Hanna Strandberg kolmandat korda Turu käsitöomuuseumis korraldatud käsitöönadalal, kus tutvustasid rannarootsi käsitöötraditsioone.

22. augustil allkirjastas Korsi talu pikkmaja katuse renoveerimistööde riigihanke võitnud firmaga Saare Tare OÜ lepingu ja tööd said alata. Uus rookatus peab valmis olema jõuludeks.

Tööde maksumus katuse renoveerimistööde maksumus on 57 837,60€, millele lisanduvad riigihanke ettevalmistamise- ja läbiviimise, ehitus- ja muinsuskaitse järelevalve, ekspertarvamuse kulud. Ehitus- ja muinsuskaitsejärelevalve ettepanekul tellitud ekspertarvamusest hoone konstruktsioonide seisukorra kohta, selgus vajadus

täiendavate tööde tegemiseks. Täiendavad tööd on vajalikud pikkmaja katuse konstruktsioonide ja palkseinte vastupidavuse tõstmiseks ehitatava uue rookatusse koormusele ka ekstreemsete ilmastikuolude korral. Kevadeti on oht katusele kogunenud suure lumekoguse tõttu, mil katuse raskus oluliselt kasvab, konstruktsioonide purunemisele.

Korsi pikkmaja katuse renoveerimistööd said võimalikuks tänu Kuningas Gustaf VI Adolf rootsi kultuurifondi toetusele 50 000 SEK (5 406,2€) ja Kultuuriministeeriumi eraldatud toetusele 60 580€.

20. septembril toimus koostöös Eestirootsi Kultuuriomavalitsusega põgenemise 70. aastapäevale pühendatud pidulik üritus Haapsalus. Avasime mälestusmärgi neile, kes olid sunnitud 1944. aastal oma kodumaalt põgenema. Mälestusmärk kujutab endast maakividest põgenike paati. Paadiehitust toetasid oma kiviga kõik eestirootslaste asualad alates Naissaarest ja lõpetades Ruhnuga. Aitäh Teile!

Aurupaat „Kallis Mari“ vile saatel eemaldasid mälestusmärgilt purje meenutava katte Kaitseliidu Lääne maleva malevlased. Mäles-

tusmärgi õnnistasid peapiiskop Andres Pöder, praost Tiit Salumäe, õpetaja Patrik Göransson.

Suur tänu ürituse toetajatele Eesti Kultuurkapital, Hasartmängumaksu Nõukogule, Eestirootslaste kultuuriomavalitsusele, Haapsalu Linnavalitsusele, Lääne Maavalitsusele, Lääne praostkonnale, Kaitseliidu Lääne Malevale ja kõigile korraldajatele. Mälestusmärgi avamisest lähemalt vt artikkel lk. xxx

Ürituse lõpetas Toivo Tomingase raamatu „Vormsi Veri“ esitlus muuseumi nõupidamiste ruumis, kus tänati kaasautoreid ja kõigil raamatu ostjatel oli võimalus saada raamatusse nende autogramm. Esitlusest lähemalt vt artikkel lk. 30.

5.–11. oktoobrini osales muuseum koostöös puulaevaselts „Vikan“ jahta „Runbjarniga“ Helsingis iga-aastasel silgulaadal, kus tutvustasime rannarootsi kultuuri pärandit, Rannarootsi muuseumi, Läänemaad, aga ka Ruhnu saart ja muuseumi filiaali Ruhnus. Väljasõit Haapsalust toimus kapten Mart Saarso juhtimisel juba 4. oktoobril ja 16 tunni pärast oldi Helsingis. Nädal aega tuli elada jahtas vanade

hülgeküttide moodi, mis oli väga karm katsumus. Jahta kaikoht silgulaadal oli avatud merele, nii kiigutasid lained vahetpidamata paati kui pähklikoort. Peale koju jõudmist ja kindlale maale astumist, tundus maapind kui meri veel mitu päeva kõikuvat.

Muuseumi töötajatele olid silgulaadal abiks suviti muuseumi vabatahtlikuna abistav Ove Knekt Soomest, vabatahtlik Jaan Loos Eestist, praktikant Hanna Strandberg. Vapralt pidasid terve nädala jahtas vastu Jorma Friberg ja Jaan Loos.

Tänu Rootsi Kultuurifondi toetusele ja koostööle puulaevaselts „Vikaniga“ sai võimalikuks tänavu kolmandat korda osaleda Helsingis silgulaadal.

25. novembril korraldame muuseumis Pakri traditsioonilise Kadripäeva tutvustamise ja 4. detsembril jõulutöötoa, mille raames valmistame üheskoos vanadest postkaartidest jõuluehteid.

Peagi saab aasta läbi, millest jääb alatiseks meelde meie lähedaste sunnitud lahkumine üle mere 70 aastat tagasi ja paljud toredad üritused koos uute ja vanade tuttavatega.

Rahulikku saabuvat jõuluaega ja õnnelikku uut aastat 2015!

Ülöl olid kalapäeval käed-jalad tööd täis.

Eva ja Anu tegelevad müügiga.

Foto: Toivo Tomingas

Nåväl! / Skoa sja nu! (Ormsödialekt)

Toivo Tomingas

Torsdagen den 28 augusti hände det sig så att arbetsskaran på Aibolands museum var mycket upptagna på eftermiddagen och museichefen Ülo Kalm ringde till mig. Han undrade om jag möjligen hade tid att komma till museet och fungera som biljettförsäljare och guide på kvällen, fram till klockan sex? Det hade jag och det var inte heller första gången. Jag var tidigt på plats och fick också vara med på Torsdagstanternas lunchkaffe och blev informerad om vad som var på gång. Framför museet pysslade en skara byggnadsarbetare med en skeppskontur av stenar. Ett minnesmärke för de tiotusentals människor som lämnade hemlandet för 70 år sedan undan kriget. Stenar i grå granit på 100–200 kilo och med runda former, i storlek som ett får, som hade hämtats från samtliga före detta svenskbygder. Även från Rågöarna. Men förutom stenarna hade råögubbarna, på eget initiativ, tagit med sig en meterlång flygbomb. Bomben var söndersliten på sidan, tändröret saknades och skalet var tomt. Den såg ofarlig ut men passade inte in i kompositionen av minnesmärket. Så Ülo gick runt bomben och funderade på vad de skulle göra med den. Och bestämde sen: ”För att eliminera alla misstankar ska jag kalla in bombgruppen.” De skulle komma om ett par timmar, klockan tre, och då var Ülo redan i Tallinn. Vi var tre som blev kvar på platsen, praktikanten Hanna från Helsingfors, som hade sin sista praktikdag och redan hade kommit i resestämning, intendent Anu, som redan börjat sin första semesterdag, och jag.

Arbetarna vältrade stenarna på plats, Hanna och Anu väntade på bombgruppen och jag tog bilder på stenbåten. Så kom de. En ung kvinna och en ung man i en minibuss med en täckt släpvagn. De kastade en blick på den grå bomben på gräset och meddelade nådigt att det var ofarligt skrot. Ville museet behålla den? Men Anu hade ytterligare ett bekymmer på hjärtat och hon visade experterna en annan flygbomb som låg på golvet under hyllorna i museets förråd. I samma mått och färg, men till synes hel. Någon gång för 12 år sedan skall också den ha hämtats från Rågöarna och låg ute på en utställning ett år. För att kunna ses och vidröras av alla. Men nu hade den legat i mer än tio år i förrådet. Anu mindes att bomben släpades till förrådet mellan två män. Den ena höll i tändröret, en cirka 10 cm lång pinne i bombens nos, och den andra i stabilisatorn. Jag har också sett denna bomb där i förrådet. Innan bombgruppen kom. Men när de hade varit i förrådet kunde man se en viss förändring i deras miner. Och inte åt det positiva hållet.

Nu var experterna allvarliga och koncentrerade. Letade fram nödvändiga verktyg ur bussen och försökte ta reda på vad bomben innehöll. Men bomben förblev hemlighetsfull och så kördes bussen med släpkärran fram till förrådsdörren. I släpkärran fanns ett plastkar och en mjuk madrass. Nu tog mannen från bombgruppen, högst försiktigt, bomben i sin famn och bar den till kärran. Lade den på

den mjuka bädden, band fast den och täckte den med ett lock. Mitt önskemål att fotografera händelsen förblev ett önskemål. Om man inte får så får man inte.

Också byggarbetarna såg vad som hände men arbetsdagen led mot sitt slut och männen började sakta gå därifrån.

Anu undrade vad som skulle hända härnäst? Vad skulle man säga till chefen när museiföremålet var borta?

”Säg att den har exploderat!”, svarade den unge mannen och förklarade med ett leende att: ”Först fraktar vi bort bomben till ett säkert ställe, sätter en liten laddning under och ser vad som händer. Men ni får knappast tillbaka den eller vill ha den tillbaka. Tänk vad som hade kunnat hända om det till exempel hade brutit ut en brand här i förrådet! Ta det säkra före det osäkra.”

Anu bleknade när hon tänkte på att hon hade arbetat här i 12 år, faktiskt sittande på bomben. Men som man brukar säga: ”Slutet gott – allting gott!”

Hanna följde allt detta med stora ögon och konstaterade att hennes sista praktikdag hade varit en av de mest upplevelserika. Anu gick på semester och jag löste korsord till klockan sex. Det kom inga gäster till museet denna eftermiddag.

Vaata siis nüüd!/Skoa sja nu!(Vormsi keeles)

Toivo Tomingas

Neljapäeval, 28. augustil juhtus nii, et Rannarootsi Muuseumi töövägi oli peale lõunat väga hõivatud ja direktor Ülo Kalm helistas minule. Palveks oli, et kas mul on ehk aega tulla muuseumi ja olla õhtul, kella kuueni piletimüüja ja giid? Mul oli aega ja polnud see ka päris esimene kord. Olin varakult kohal ja sain osa ka Neljapäevamemmede klubi lõunakohvist ja jooksva asjaajamisega kurssi. Muuseumi ees toimetas brigaad ehitusmehi ja tehnikat – rajamisel oli kividest laevakontuur. Mälestusmärk kümneile tuhandeile inimestele, kes 70 aastat tagasi sõja eest kodumaalt lahkusid. Saja – kahesajakiloseid halli graniidi looduslikult ümarate vormidega lambasuurseid kive oli kokku toodud kõigilt, varem rannarootslastega asustatud aladelt. Ka Pakri saartelt. Pakri- mehed olid aga omal initsiatiivil koos kividega kohale toonud ka meetripikkuse lennukipommi. Pommi korpus oli küljelt lõhki, sütikut polnud ja kest seest tühi. Näis ohutu, aga mälestusmärgi kompositsiooni ei tahtnud sobida. Käis Ülo ümber pommi ja pidas aru, mida sellega teha. Siis otsustas: „Igasuguste kahtluste kustutamiseks kutsun pommirühma.“ Need pidid tulema paari tunni pärast, kell 3 ja Ülo oli selleks ajaks juba Tallinnas. Jäime kolmekesi. Praktikant Hanna Helsingist, kes tegi viimast praktikapäeva ja oli juba kohvrimeeleolus, varahoidja Anu, kellel oli juba esimene puhkuspäev ja mina.

Töömehed veeretaskid kive paika, Hanna ja Anu tegid pommirüh-

ma oodates aega parajaks ja mina klõpsutasin kivilaevast pilte teha. Siis nad tulid. Noor naine ja noor mees minibussi ja kinnise järelhaagisega. Vaatasid murul vedeleva halli värvi pommi korpusse üle ja teatasid armulikult, et see on ohutu vanaraud. Kui just muuseum seda omale ei taha. Anul oli aga veelgi mure hinge peal ja ta näitas asja-meestele lao riiulite all, põrandal lamavat, teist lennukipommi. Sama mõõtu ja värvi, aga väljanägemiselt terve. Kunagi, kaksteist aastat tagasi, toodud seegi Pakritelt ja olnud aasta aega ekspositsioonis väljas. Kõigile vaadata ja katsuda. Aga nüüd juba kümme aastat laos. Anu mäletas, et pomm veeti lattu kahe mehe vahel. Üks hoidis sütikust, mis umbes 10 cm pikkune junn pommi ninas ja teine mees stabilisaatorist.

Mina nägin ka seda pommi seal laos. Enne, kui pommirühm tuli. Aga kui nemad olid laos ära käinud, võis märgata mõningast näoilmemuutust. Ja mitte lõbususe poole.

Asjatundjad olid nüüd tõsised ja keskendunud. Otsisid bussist välja vajaliku tehnika ja püüdsid kindlaks teha, mis pommi sees on. Aga pomm jäi salalikuks ja nii aetigi buss ja haagis lao ukse ette. Haagises oli plastvann ja pehme madrats. Ülima ettevaatlikkusega kandis pommirühma mees nüüd süles pommi kärusse. Pani selle pehmele asemele, sidus kinni ja varjas kaanega. Minu soov sündmust pildistada jäi vaid sooviks. Kui ei tohi – pole parata.

Ehitajatelgi oli ülevaade toimuvast olemas, aga aeg venis tööpäeva lõpu suunas ja mehed tegid vaikselt minekut.

Anu tundis huvi, mis edasi saab? Mida öelda juhtkonnale, kui museaali enam pole?

„Öelge, et lendas õhku!“, vastas noormees ja seletas naeratades, et: „Kõigepealt viime pommi ohutusse kohta, siis paneme väikese laengu alla ja vaatame, mis juhtub. Aga vaevalt te seda siis tagasi enam saate või tahate. Mõelge, mis oleks võinud juhtuda näiteks tulekahju puhul siin laos! Parem karta, kui kahetseda.“

Anulgi läks nägu pisut pilve, mõeldes, et ta on võib-olla 12 aastat sisuliselt pommi otsas töötanud. Aga, nagu öeldakse: „Lõpp hea – kõik hea!“

Hanna jälgis tegemisi suurisilmi ja nentis, et viimane praktikapäev oli üks elamuslikemaid. Anu läks puhkusele ja mina lahendasin kella kuueni ristsõnu. Sel õhtupoolikul külalisi ei tulnud.

Talko på skolstället i Ugla

Ivi Tamm

En sen höstlördag, den 4 oktober 2014, samlades lokalbor och sommargäster i Aklop (Alliklepa) by i Padise kommun på en slybevuxen skogsstig för att ställa iordning den. Det var ättlingar till släkterna Söderman, Benström, Sandvik, Ruderström och andra, som en gång hade byggt sina gårdar i denna bygd, mest den fjärde generationen – barnbarnsbarn. Stor var arrangörernas glädje då 12 personer infann sig på talkot.

Den 13-14 juli 2013 firade Vippalättlingarna 20-årsdagen sedan sin första återträff i juli 1993. I Ugla by avtäcktes en minnestavla på platsen för den svenska folkskolan som grundades där år 1919. Grundandet av en svenskspråkig folkskola var av ovärderlig betydelse för bevarandet och utvecklingen av estlandssvenskheten och det svenska språket. Efter stora förändringar i estlandssvenskarnas samhälle 1944 ägnades det inte någon större uppmärksamhet åt de svenska skolorna som en gång var verksamma i Ugla-Aklop. Ännu för 20 år sedan fanns det kvar flera elever från f.d. Ugla folkskola som tålmodigt väntade på att skolans plats skulle markeras. När prästen i S:t Mikaelsföreläsning i Tallinn, Patrik Göransson, invigde minnestavlan, hade de sista eleverna lämnat oss. Men trots detta var det mycket glädjande att det år 2013 var 53 personer från olika håll i Sverige och Estland som kom till invigningen av minnestavlan, och nu 12 personer som rensade gångstigen.

*Talkodeltagare
vid minnesste-
nen över Ugla
skola.*

*Talgulised
Ugla kooli
mälestustahvli
juures.*

Foto: Rein Haljand

Ugla koolikoha korrastamisest

Ühel hilissügisel laupäeval, 4. oktoobril 2014 kogunesid lähümbruses elavad/suvitavad inimesed Alliklepa külas (Padise vald, Harjumaa) võsastunud metsateele, et korrastada teerada. Tulid selles piirkonnas kunagi oma talud rajanud rannarootslaste, Södermanide, Benströmide, Sandvikite, Ruderströmide jt. suguvõsade järeltulijad: enamasti juba neljas põlvkond – lapselapselapsed. Suur oli korraldajate rõõm, kui kohale tuli 12 inimest.

13.–14. juulil 2013 tähistasid Vihterpalu piirkonnast pärinevate eestirootslaste järeltulijad oma jällenägemise 20. (KAHEKÜMNENDAT!) aastapäeva (see toimus juulis 1993.a.). Avati mälestustahvel 1919. aastal asutatud rootsikeelse rahvakooli asukoha tähistamiseks Ugla külas. Rootsikeelse rahvakooli asutamisel vahetult Eesti vabariigi algaastail selles maakohas oli hindamatu tähtsus rannarootsluse ja keele säilitamisel ja edasisel arengul. Seoses suurte muutustega eestirootslaste kogukonnaelus 1944. aastal, ei ole viimastel aastatel õnnestunud rohkemat tähelepanu pöörata kunagi Ugla-Alliklepa külas töötanud rootsikeelsetele koolidele. Veel 20 aastat tagasi toimunud kohtumisel oli alles mitu Ugla rahvakoolis õppinut, kes kannatlikult ootasid, et kooli asukoht tähistatakse. Kahjuks aga ei olnud hetkeks, kui mälestustahvli avas Tallina Rootsi-Mihkli koguduse õpetaja Patrik Göransson, enam kedagi õpilastest alles. Siiski oli suur rõõm, et mälestustahvli avamisele 2013. aastal tuli nii Rootsist kui Eesti erinevatest paigust 53 inimest ja nüüd teeraja korrastamisele 12 inimest.